

עמר נקא

פירוש על רש"י לתורה

עיצוב: זהבה גרליץ

מאת

ר' עובדיה מברטנורא

הערך רבי עובדיה מברטנורא באנציקלופדיה יהודית דעת:
<http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1629>

ברטנורא לחומש בראשית

52.....	פרק כח.....	פרשת בראשית	2.....
52	פרשת ויצא	פרק א.....	2.....
55.....	פרק כט.....	פרק ב.....	6.....
56.....	פרק ל.....	פרק ג.....	7.....
58.....	פרק לא.....	פרק ד.....	10.....
58	פרשת וישלח	פרק ה.....	11.....
59.....	פרק לב.....	פרק ו.....	11.....
60.....	פרק לג.....	פרשת נח	11
61.....	פרק לד.....	פרק ז.....	14.....
63.....	פרק לה.....	פרק ח.....	15.....
63.....	פרק לו.....	פרק ט.....	17.....
64	פרשת וישב	פרשת לך לך	17
64.....	פרק לז.....	פרק יב.....	17.....
68.....	פרק לח.....	פרק יג.....	21.....
69.....	פרק לט.....	פרק יד.....	23.....
70.....	פרק מ.....	פרק טו.....	25.....
71	פרשת מקץ	פרק טז.....	26.....
71.....	פרק מא.....	פרק יז.....	27.....
74.....	פרק מב.....	פרשת וירא	27
76.....	פרק מג.....	פרק יח.....	27.....
76.....	פרק מד.....	פרק יט.....	33.....
77	פרשת ויגש	פרק כ.....	35.....
78.....	פרק מה.....	פרק כא.....	35.....
80.....	פרק מו.....	פרק כב.....	36.....
81.....	פרק מז.....	פרשת חיי שרה	37
81	פרשת ויחי	פרק כג.....	37.....
84.....	פרק מח.....	פרק כד.....	39.....
86.....	פרק מט.....	פרק כה.....	43.....
88.....	פרק נ.....	פרשת תולדות	44
		פרק כו.....	48.....
		פרק כז.....	50.....

פרשת בראשית

פרק א

פרק א, א

בראשית ברא וכו'

אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל.

קשה איך אמר שמצות החדש היא ראשונה והרי קודם זה יש המילה וגיד הנשה שנצטוו קודם לכן, יש לומר שכל המצות כולן נאמרו למשה רבינו ע"ה ומילה וגיד הנשה אעפ"י שנכתבו באברהם ויעקב אפי' הכי נאמרו למשה בכלל שאר התורה, ואם היתה התורה מתחלת מהחדש הזה לכם היה כותב אותם בתורה שהרי נאמרו למשה דסבר ליה כמאן דאמר גיד הנשה לא ניתן עד סיני אלא שנכתב במקומו וגם מילה נכתבה בפ' תזריע אבל עתה שהתחיל התורה מבראשית כתבן במקומן.

ומה טעם פתח בבראשית,

קשה מה זה שאל רש"י מה טעם פתח בבראשית הלא צורך גדול הוא להגיד לנו חדוש העולם שהוא אמונה חזקה ביסודות דתינו וכל הכופר בה כאלו כופר בכל התורה כולה, יש לומר דהכי קאמרינן מאחר שכל התורה ניתנה להדרש ברבים ומעשה בראשית לא ניתן להדרש ברבים כדאמרינן ולא במעשה בראשית בשנים מה טעם ערב מעשה בראשית עם התורה היה ראוי לעשות ממנו ספר בפני עצמו ולפי' שאל מה טעם פתח בבראשית.

כתב רש"י.

מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם וכו',

קשה שאינן יכולין לומר לנו לסטים שהרי ארץ כנען היא וכבר נתקלל להיות עבד שנאמר: **עבד עבדים יהיה לאחיו** ומה שקנה עבד קנה רבו. ויש לומר משום דהיינו חייבים לתת חלק גם לבני יפת שהרי גם לו נתחייב כנען להיות עבד כדכתיב: **יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו** ואעפ"י שכבר השיב גביה בן פסיסא את בני אפריקי כשבאו לדון עם ישראל כדאיתא בפרק חלק, היינו לעניין לחלוק אותם מן הארץ כי אינו נכר איזה חלק מגיע לשם ואיזה חלק מגיע ליפת, ואחר שאינו ניכר היו ישראל יכולין לומר לבני כנען עבדים אתם ושלכם שלנו הוא, לכו מארצכם ולכשיבאו בני יפת אנחנו והם נחלוק הארץ, אבל לענין לסטים עם בני יפת אין זו תשובה, כיון שאנו מחזיקים את חלק ארצו בלא רשות, לכך הוצרכנו לתשובה,

דכח מעשיו שאם יאמרו אומות העולם לסטין אתם שכבשתם ארץ שבעה עממים.

וקשה איך יוכלו האומות לומר לנו לסטים אתם והרי א"י נפלה בחלקו של שם כדברי רש"י במקומות הרבה ואנו מבניו של שם וירשנוה, ואיך יוכלו לומר לסטין אתם. יש לומר שמה שאמר יאמרו א"הע לסטים אתם מיירי בשאר בני שם, דכתיב. **בני שם עילם ואשור וכו'.** ואם ארץ ישראל נפלה בחלקו של שם מדוע ירשנו אנו בני ארפכשד כולה היה ראוי שתחלק עם כל בני שם שוה בשוה, ולפי' יכולין לומר לנו לסטים אתם. גם תירוץ אחר שכל האומות כולן יכולין לומר לנו לסטים אתם, לפי שלא נפלה בחלקו של שם אלא ארץ הנגב בלבד, אבל שאר ארץ ישראל לקחיה שלא מן הדין לפי' יכולין לערער ולומר לישראל לסטים אתם.

בראשית בריאת הקדוש ברוך הוא שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו. קשה מאחר שהיה הכל תהו ובהו, איך אמר והארץ שאם היתה תהו לא היתה ארץ ואם היתה ארץ לא היתה תהו. יש לומר שכן פי' הכתוב מה שהיא ארץ עכשיו היתה מקודם לכן תהו ובהו.

פרק א, ד

וירא אלהים את האור. קשה שהרי סיבת האור אינו אלא השמש והירח והכוכבים, ואם המאורות נבראו ביום ד' כדמוכח קרא מהו האור הזה שהיה ביום הראשון. תשובה זה אור אחר היה וראהו הקדוש ברוך הוא שהיה טוב מאד וגנזו לצדיקים לעתיד לבא כדפירש רש"י.

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל,

אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה,

מה קשה לו לרש"י שאמר אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה. יש לומר דקשה ליה שמתחילה כתב: **וחשך על פני תהום.** ואח"כ כתב: **ויהי אור** אלמא היה הבדל בין האור ובין החשך מקודם לכן ומה ת"ל ויבדל שהבדילו לצדיקים, ועוד קשה לו שבכל שאר דברים לא נאמר בהן כי טוב עד גמר מעשה כולו וכאן שינה הסדר וכתב כי טוב קודם גמר מעשה שכתב **וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל,** לפיכך פי' ראהו שאינו כדי להשתמש בו רשעים וגנזו לצדיקים כלומר שלא היה יכול לכתוב כי טוב אחר ההבדלה ואדרבה ההבדלה שהיתה למה היתה שנלקחה אור הטוב ההוא מן העולם ונגנז, לכך הוצרך הכתוב לכתוב בו **כי טוב** קודם ההבדלה שהיא גמר מלאכתו, וזה הוא שאמר רש"י בכאן אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה וכו'.

פרק א, ה

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. קשה לפי פשט הפסוק שהרי סיבת היום והלילה אינו אלא תנועת הגלגל והגלגלים עדיין לא נבראו ואיך היה יכול להיות ערב ובקר, יש לומר שזה

שכתוב בתורה ויהי ערב ויהי בקר נאמר למשה מפי הגבורה שהיה במעשה הזה משך זמן כמו שיש עתה בערב אחת בקר אחת לפי שהיה אז בקר וערב.

פרק א, ו

יהי רקיע,

יחזק הרקיע

שאע"פי שנבראו שמים ביום ראשון לחים היו וקראו בשני. קשה שלפי פירושו שפירשו למעלה: **בראשית ברא**, בראשית בריאת שמים וארץ א"כ איך מוצא שנבראו שמים ביום ראשון ואיך אמר בכאן שנבראו ביום ראשון. ופי' **יהי רקיע** יחזק הרקיע תאמר שפי' כמשמעו ושנבראו ביום שני. יש לומר דמדכתיב אחר זה: **ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים**, ילפינן שנבראו או שתיהן ביום אחד וכן כתוב במקום אחר קורא אני אליהם יעמדו יחד וכיון שכתוב למעלה: **והארץ היתה תהו**, שהיה לו לכתוב והעולם היה תהו ובהו וכת' והארץ שמע מינה שהיתה ראויה להקראת ארץ ביום ראשון כלומר שנבראת בו ביום שנבראת הארץ על כרחך צריכין אנו לומר שנבראו שמים ג"כ בו ביום כמו שהוכחנו למעלה, על כן פי' יהי רקיע הכתוב ביום השני יחזק הרקיע כמו שפי' רש"י ואין פירושו כמשמעו. ועוד יש לומר דאגב גררא קמ"ל שנבראו שמים וארץ בראשון דמדכתיב בראשית בריאת שמים וארץ היה כך וכך שגם הם נבראו באותו יום דלא תימא בתחלה דבר זה היה אם לא היה גם בדבר הראשון.

פרק א, ח

שמים,

שא מים שם מים אש ומים וכו'.

קשה מנא ליה. יש לומר דיליף ליה מנקודת השי"ן שנקודה בקמץ שהיא תנועה גדולה ומורה אות הנוח שהיא הברת האלף והרי הוא כמו שא מים שר"ל אש מים, ולפי שהקמץ לפעמים הוא כמו דגש והדגש מורה אות הכפל, לכן אומר שם מים בשני ממי"ן ועל כן דקדק מזה שא מים שם מים.

פרק א, יא

ועץ פרי,

שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן וכו'.

שאל השואל איך יאמרו שהארץ לא עשתה רצונו של מקום, הלא לא שייך לו' בארץ רצון ובחירה ואם הושם בטבעה לעשות טעם העץ כטעם הפרי איך נשתנה הטבע. יש לומר שהאמירה לומר שיהיה טעם העץ כטעם הפרי ר"ל שהושם בטבעה שיהיה כח ביד האדם לעבוד את האדמה בדרך שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן מעצמה,

וכשנתקלל האדם על עונו הוסר ממנו אותו הכח ולכך אמר: **ארורה האדמה בעבורך**, כלומר שלא יהיה לו כח לעבוד אותה כתקנה כמו שאמר אחר כן: **וקוץ ודרדר תצמיח לך** ומה שאומר נפקדה על עונה ונתקללה הוא על דרך משל כמו: **אז תרצה הארץ את שבתותיה את אשר לא שבתה**.

ועץ פרי,

שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא עץ פרי,

קשה שהרי כתוב ויהי כן תכף אחר **תדשא הארץ** וא"כ לא נפל דבר אחד, ויש לו' משום דפי' רש"י גבי: **וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ** ובשלישי שכתוב בו תוצא הארץ על פתח הקרקע עמדו עד יום הששי וכו' הנה כל זמן שעמדו על פתח הקרקע דהיינו מיום שלישי עד יום ששי היה טעם העץ כטעם הפרי ועל זה נאמר **ויהי כן** אבל כשיצאו דהיינו ביום הששי נשתנה הטעם ועל זה נאמר: **תוצא הארץ וכו'**. עוד יש לומר שפסוק ויהי הן כלל ופסוק תוצא הארץ פרט דהוי פירושו של כלל ואין בכלל אלא מה שבפרט.

פרק א, טז

המאורות הגדולים,

שיום נבראו ונתמעטה הלבנה וכו'.

קשה מנא ליה, יש לומר מדכתיב את שני המאורות הגדולים ואחר כך כתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן דמשמע דהוו שוין בתחלה ואחר כך נעשה א' מהן קטן שנתמעטה הלבנה.

ואת הככבים,

ע"י שמעט הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה וכו'.

קשה מנא ליה יש לומר דיליף מדכתיב את שני המאורות הגדולים ואלו ככבים לא כתיב ואחר כתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן ואת הככבים דמשמע על ידי שנעשה מאור הקטן והוא שנתמעטה הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה היינו הככבים.

נראה לי צריך לישב מה טעם כתב ברקיע ל' עשייה וכן במאורות וכן בחית הארץ ובתנינים כתב לשון בריאה, ובאדם בתחלה פתח בעשייה, דכתיב: **ויאמר אלהים נעשה אדם**, וסיים בבריאה, דכתיב: **ויברא אלהים את האדם**. ונראה לומר דברקיע שייך לומר לשון עשייה משום שנברא ביום ראשון ולכך פי' רש"י ויעש תקנו על עמדו. וכן ג"כ במאורות כתב לשון עשייה שנבראו ביום ראשון כמו שפי' רש"י ביום ראשון נבראו וכו'. זאת העשייה היא תקונם לתלותם ברקיע וכן בחית הארץ שהיא נבראת מד' יסודות והד' יסודות נבראו ביום

ראשון וזאת העשיה היא הרכבת הד' יסודות וכן גבי האדם העשיה היא להרכיבו מן ד' יסודות, והבריאה היא על השכל שהוא בצלם אלהים. אמנם בתנינים בעבור שכתב הגדולים כמו שכתב רש"י שהוא לויתן ובת זוגו, ואומר כי הוא מקיף את כל העולם וכאשר הוא דבר פלא יחס אליו הבריאה כמו לשכל האדם.

פרק א, ל ולכל חית הארץ,

השנה הבהמות והחיות להם למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר וכו'.

אין להקשות שהרי מצינו שהיה אוכל בשר כדאי' בגמ' בסנהדרין שהיו מלאכי השרת מנסכין לו יין וצולין לו בשר. דההוא בשר היוורד מן השמים היה. ומה שכתב: **וירדו בדגת הים ובעוף השמים**, לאו לאכילה שהרי לא הורשה לאכול בשר אלא למלאכה. דגים ברביעי רבא הנהיג בעזה ושבוטא מאי. ועופות כדבעי רבה בר רב הונא דש באוויין ותרנגולין לר' יוסי בר' יהודה מאי. וחיה הוא נחש ולשליחות כדתני' בגמ' ר' שמעון בן מנסיא אומר חבל על שמש גדול שאבד מן העולם. שאלמלא נתקלקל נחש כל אחד מישראל היו מזומנין לו שני נחשים אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו סנדרלופנ"ן פי' אבן טובה כגון סנדלי אבנים טובות ומרגליות.

שמעתי מקשין, למה לא נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי כמו שנאמר בשאר הימים. יש לומר לפי שלא היה בו ערב והכי איתא בב"ר **ויברך אלהים** ברכו באורה כיון ששקעה חמה בליל שבת בקש הקדוש ברוך הוא לגנזה וחלק כבוד לשבת ושלישים ושש שעות שמשה אורה פי' ערב שבת ביום וליל שבת ויום שבת הרי שלשים ושש שעות.

פרק ב

פרק ב, ח מקדם,

במזרחו של עדן נטע את הגן,

ואין לפרש מקדם לשון קדימה וכו' ואם תאמר הרי כבר כתיב ויברא את האדם ראיתי בברייתא כו'. זה הפי' סתום מאד שאמר אין לפרש ולא פי' מה טעם. ועוד מה שייך ואם תאמר אח"כ. ונראה לו' דלכך אין לפרש שר"ל לשון קדימה שהרי כתיב אח"כ **וישם שם את האדם אשר יצר** ולמה לי למכתב אשר יצר אלא לומר אשר יצר קודם לכך. ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא אחרי אשר אתה אומר שאינו לומר מקודם אמאי אם כן חזר ואמר **וייצר ה' אלהים את האדם** הרי כבר נאמר ויברא דבשלמא אם נאמר שר"ל מקודם הייתי אומר דלכך חזר וכתב וייצר כדי לסמוך אליו **ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם**

לאשמעין שר"ל קודם בריאת האדם מכל השתא אמאי אצטריך ומתרץ ראיתי בבבלייתא וכו'. מה"ר.

פרק א, כג

זאת הפעם,

מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה וכו'.

צריכין אנו לומר שנתעברו קודם לכן דאם לא כן היו נעקרות בביאת אדם כדאיתא בגמ' דע"ז גוי חס על בהמתו שלא תעקר ואולי היה דרך נס.

פרק ג

פרק ג, ד

לא מות תמותון,

דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה וכו'.

קשה שהרי לא אמר הקדוש ברוך הוא שימותו בנגיעה אלא אמר כי באכלם ממנו מות ימותו יש לומר שהיו סבורין שהאילן עצמו היה סם ממית בטבע ושמה שאמר לו הקדוש ברוך הוא ביום אכלך מות תמות ירצה בזה תמות מפני היותו ממית בטבע כמו סם המות, לא שימיתם הוא יתברך על זו העונש, ולפי' כיון שנגעה בו ולא מתה עלה בדעתה דבר הנחש שכשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו'. קשה שהרי הקדוש ברוך הוא אמר להן שימותו ביום אכלם ואם לא מתה עתה לאלתר אולי תמות לאחר שעה. יש לומר שהואיל שחשבה שהוא סם המות בטבע חשבה שיבא לה איזה חולי לאלתר כדרך השותים סם המות שמתנפחין ומתנונין והולכין או ששכחה דברי הקדוש ברוך הוא ועלה בדעתה שאמר לה ברגע אכלך ממנו מות תמות כשם שטעתה במה שלא אמר לה ולא תגעו והיא הוסיפה בדבריו כן טעתה גם בזה.

פרק ג, ו

כי טוב העץ,

להיות כאלהים,

וכי תאווה הוא לעינים,

ונפקחו עיניכם,

ונחמד העץ,

ויודעי טוב ורע.

פרש"י כי ג' דברים הללו כנגד ג' דברים שאמר לה הנחש שהרי אי אפשר לו' שהיא ראתה כי טוב העץ להשכיל שהרי לא תוכל להבין דבר זה אלא שרש"י מפרש ותרא בראיית הלב כלומר ראתה והאמינה שכל ג' דברים שאמר לה הנחש היו אמת.

ותתן גם לאישה,

שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אשה אחרת.

קשה למה נתכונה להרוג את אישה כדי שלא ישא אשה אחרת, הרי היא מוספת על חטאתה פשע ללא תועלת, יש לומר שהיתה סבורה לומר אם יאכל גם הוא ונהיה שנינו מסוכנין למות לא ירצה הקדוש ברוך הוא למחות המין האנושי מעל פני האדמה וישא לפשע שנינו ולא נמות, אבל אם אוכל לבד מן העץ, הנה אדם יתקיים וישא אחרת שימציאהו הקדוש ברוך הוא אשה אחרת כשם שהמציא אותה ויתקיים המין האנושי בלעדי ואני אמות, לכך האכילה גם לאישה אולי ירוחמו מן השמים לסבה שאמרנו.

פרק ג, ז

ותפקחנה,

לענין החכמה דבר הכתוב,

קשה שהרי אמר לקמן אף הסומא יודע כשהוא ערום אלמא במראית העין ממש הכתוב מדבר ואיך אומר עתה שלענין החכמה דבר הכתוב. יש לומר שלעולם בענין החכמה דבר הכתוב וגם מה שאמר אף הסומא יודע שהוא ערום ר"ל יודע ומכיר שהוא ערום מדעת וחכמה.

פרק ג, ח

לרוח היום,

לאותו רוח שהשמש בא משם וכו'.

קשה מאן דכר שמיה דשמש ומנא לו לרש"י לומר בכאן לרוח שהשמש בא משם. יש לומר שהוא דורש דבר זה ממלת היום בה"א הידיעה שהוא היום הידוע שנאמר עליו בנבואת מלאכי מלאכי ג' י"ט **כי הנה היום בא בוער כתנור**, עיין בפירוש רש"י הפסוק הנ"ל שכן פירש גם הוא ז"ל ואל"בא דמאן דאמר אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתקה וכו' הנה מה שכתוב כאן היום הוא כמו השמש שהשמש קרוי יום ולכך פי' רש"י לרוח היום כמו לרוח השמש כלומר לאותו רוח שהשמש בא משם.

פרק ג, יד

כי עשית זאת,

מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית וכו',

עד שהיה לו לומר.

דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין.

יש לומר דאין הכי נמי שמן הדין יכול להציל את עצמו אלא שהתורה הזהירה שלא להסית שכתוב בסוף פרש' מסית: **ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה**, ולפי' אם המסית נסקל לא מפני שורת הדין אלא מפני שעבר על גזרת הכתוב שצוה שלא להסית.

כי עשית זאת, מכאן שאין טוענין למסית וכו'. קשה שהרי נחש לא היה מסית דאין מסית אלא לע"ז. ויש לומר דהיה כמסית לע"ז משום דקא' **והייתם כאלהים יודעי טוב ורע**. וקשה למה נענשה חוה והרי לא הזהיר הכתוב אלא לאדם בלבד. ויש לומר דאשה בכלל אדם, כדכתיב: **זה ספר תולדות אדם וכו' זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם** והנה פי' **ויצו ה' אלהים על האדם** ר"ל על מין האנושי והנה גם האשה בכלל הצווי היתה דיקא נמי דכתיב האדם ולא כתיב את אדם ואין לתרץ שנענשה על שבאה תקלה על ידה כמו הנחש ולא נענשה על האכילה שהרי היא השיבה הנחש השיאני ואוכל למדנו שעל האכילה ממש היה טוען אותה הקדוש ברוך הוא ועל כך נענשה.

קשה לפי הפשט כי הקדוש ברוך הוא אמר לאדם: **ביום אכלך ממנו מות תמות** והוא אכל ולא מת בו ביום, והנה א"כ לא נתקיימה גזרתו של מקום. יש לומר שפי' מות תמות יש לומר תהא חייב מיתה וכששב בתשובה שב המקום ונחם על הרעה כמו שרחם על אנשי נינוה כששבו מדרכם הרעה. עוד יש לפרש כמו שאמרו במדרש שיומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים, כדכתיב: **כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול** והנה לא חי אלף שנים ונתקיימה הגזירה.

ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן, אלא מכאן למדו רבותינו שימי עבורו של נחש ז' שנים. פי' הכי קאמר ארור אתה מן הבהמה בדוגמא ובענין שהיא מקוללת מן החיה כלומר כשם שהבהמה המושכת ימי עבודה שהיא החמור נתקללה שבע ידות יותר מחיית השדה שמקצרת יותר ימי עבודה שהיא החתול כי ימי עבורו של חתול שבעה שבועות ושל חמור מ"ט שבועות כך נתקלל נחש יותר מאותה בהמה שבע ידות הרי לך שימי עבורו של נחש ז' שנים ואף על פי שאין שלמין ממש שהרי חסר ג' או ד' שבועות לשנה מ"מ יותר מששה וקרוב לשבעה הם. וי"ו זו דומכל חית השדה יתירה היא כך מפורש בבכורות, ושם ואימא כשם שנתקלל מבהמה נתקלל מחיה לאחר ג' ודאי ניהו תשע שנים ומשני מי כתיב מכל החיה ומכל הבהמה מכל הבהמה ומכל חיה כתיב.

פרק ג, כא

כתנות עור,

חלקים כצפור,

פי' רש"י כן לאפוקי ממאן דאמר עור מלא שער איתא במדרש שזהו עור זוגו של לויתן שמלח הקדוש ברוך הוא לצדיקים לעתיד לבא. וקשה אמאי אצטריכו להני כתנות הא כתיב לעיל **ויעשו להם חגורות**, יש לומר שאותן חגורות לא היו מכסות אלא ערותן בלבד ועכשיו בא והלביש את כל גופן באלו הכתנות עור.

פרק ג, כב

פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים. קשה מי איכא ספיקא קמי הקדוש ברוך הוא דקאמר שמא יעשה כן ויש לומר משום דאמרי' הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולכך יש ספק בידו לעשות ושלא לעשות.

פרק ד

פרק ד, ג

מפרי האדמה,

יש מדרש אגדה אומר זרע פשתן היה.

קשה מנא לו לבעל המדרש הזה שזרע פשתן היה. יש לומר דנפקא ליה מדמתרגמינן מנחה קרבנא וקרבתן במלוי אותיות פשתן בסופי תיבות קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן הרי פשתן בסופי תיבות.

פרק ד, כב

וצלה גם היא ילדה וכו', קשה שהרי למעלה פי' שהשקה כוס של עקרין בשביל שלא תלד. ויש לומר שלא הזיקה העקרין כלל וילדה, ולכך כתיב גם כלומר גם כי השקוה כוס עקרין מ"מ ילדה.

פרק ד, כג

ויאמר למך לנשיו,

שהיו נשיו פורשות ממנו,

לפי שנגזר לכלות לזרע קין ז' דורות וכו' אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר יבא המבול וכו'. קשיא דידיה אדידיה דברישא משמע שפירשה ממנו מפני גזרת שבע לקין ואחר כך משמע שפירשה ממנו מפני גזרת המבול ויש לומר שהיו סבורות שגזרת כליון זרעו של קין וגזרת המבול גזרה א' היא, כלומר שאין המבול בא אלא לכלות זרעו של קין וטעו האצטרולוגין שלהן בין זרעו של למך זה ובין זרעו של למך אביו של נח כדרך כל האצטגנינין והחוזים בכוכבים.

פרק ה

פרק ה, כט

זה ינחמנו ממעשנו וכו', קשה לפי הפשט וכי נביאים היו שזה עתיד להניח להם. ויש לומר לפי שכתוב ארורה האדמה בעבורך וכו' עד שובך אל האדמה דמשמע כשימות אדם הראשון תבטל זאת הגזרה וכשנולד נח כבר מת אדם וצא וחשוב שנותיו ותמצאם כלין כ"ו שנה קודם לידת נח ולפי שהוא היה הראשון שנולד אחר מיתתו של אדם לכך אמרו עליו זה ינחמנו ממעשנו וכו'.

פרק ו

פרק ו, ו

וינחם ה' כי עשה את האדם. מקשין והא כתיב לא איש אל ויכזב וכן אדם ויתנחם. ויש לומר ששלשה ענייני נחמה הן אחת כשאדם נודר לחברו טובה או רעה ויש לאל ידו אלא שמתחרט זהו דבר כזב. השנית המתחרט מחמת האונס שאין ספק בידו לקיים את דברו על אלה שתים נאמר לא איש אל ויכזב אלא מקיים את דברו וכן אדם ויתנחם כי הוא לא יכול. ועוד יש נחמה שלישית הנקראת סופר"א פנצאר"י בלע"ז ואינה באה מחמת קצורו של נודר כגון שיגזור הקדוש ברוך הוא פורענות ודאי על דעת כן נגזר אם יעמדו במרדם ואם ישובו מרשעים ישוב ה' מחרון אפו כדכתיב בספר ירמיה: **רגע אדבר וכו' ושב הגוי ההוא וכו'**. אף זה וינחם, כך הוא, כלומר מחשבה אחרת יש בלבו לא ששב ממחשבתו הראשונה חלילה וחס כך מצאתי כתוב.

עוטה כשלמה אורה,

תמכתני בסדר בראשית ברא,

כן תמציא למחשבתי מנוח,

ועזרני באלה תולדות נח

פרשת נח

פרק ו, ט

אלה תולדות נח,

הואיל והזכירו ספר בשבחו וכו'.

קשה מאי קשיא ליה לרש"י שהוצרך לו' הואיל והזכירו ספר בשבחו. יש לומר שאחר שכתב אלה תולדות נח היה לו לכתוב שם וחם ויפת פי' תולדות הבנים שהוליד, לכך אמר רש"י שהפסיק הענין הואיל והזכירו ספר בשבחו, ולפי' זה קשה שלא היה צריך לכתוב

אחר כן פעם אחרת ויולד נח ולכך פי' רש"י דבר אחר, שעתה הוצרך לומר אחר כן ויולד נח.

קץ כל בשר,

כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים וכו'.

קשה והרי כאן לא הרגה טובים שהרי ניצל נח ובניו ונשיהם. ויש לומר דאין הכי נמי דהורגת טובים ורעים אבל בכאן עשה עמהם לפנים משורת הדין וכן משמעות המקרא מן הדין **קץ כל בשר בא לפני** אבל אני אעשה עמך לפנים משורת הדין ואצילך היינו דקאמר **עשה לך תבת עצי גפר**.

פרק ו, יג

קץ כל בשר בא לפני,

כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים.

צריך לישוב שהרי אנו רואין שנמלט נח ובניו. ועוד איך יצא כזאת מלפניו להרוג הטובים. ונראה לפרש שלכך לא אמר צדיקים ורשעים אלא רעים וטובים. ור"ל התינוקות הקטנים לכך האנדרולומוסיא באה והורגת אותם לפי שכיון שהזנות מצדיהם כולם ממזרים ואינם ידועים וכמו שאמרו רז"ל במסכת יבמות ממזר ודאי חיי ממזר ספק לא חיי ולכך לא קאמר כל מקום שאתה מוצא גזל משום דלא הוו מתים הקטנים בעבור הגזל.

כי מלאה הארץ חמס,

לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל וכו'.

קשה והלא אמר למעלה כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים. יש לומר דאין הכי נמי שכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים דאנשים אבל לא נחתם גזר דינם על הארץ כלומר תשחת הארץ עמהם ויטשטשו ג' טפחים של עומק המחרישה אלא על הגזל.

את הארץ, מן הארץ וכו'

דבר אחר.

עם הארץ וכו'. קשה מאי

דבר אחר.

יש לפרש שני פי' הראשון את הארץ יתר הוא שאין צריך לומר מן הארץ כי ידענו שהם היו בארץ ולכך עשה

דבר אחר.

שר"ל שנשחתו עם הארץ ג' טפחים וכו'.

פרק ו, יד

עצי גופר,

כך שמו.

מאי קשיא ליה שאמר כך שמו אלא יש לומר שאמר רש"י כן כדי שלא תפרש עצי גופר עצים על ידי גפרית כלומר ויעש תבת עצים על ידי גפרית שנלקו בו לפיכך אמר כך שמו.

בכופר,

מצינו בתלמוד כופרא תיבתו של משה על שהיו המים רפין וכו' ועוד שלא יריח

אותו צדיק ריח רע של זפת.

אבל בכאן לא הקפיד אם יריח נח ריח רע של זפת מפני שכל העולם שרוי בצער. ומה שאמר אבל כאן

מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ

קשה איך לא היה הזפת מתפטר מפני חמימות המים. יש לומר שנעשה להם נס ונצטננו המים שבצידי התבה. וקשה עוד מנא לן שמי המבול היו רותחין. יש לומר דנפקא לן מגזרה שוה דכתיב הכא. **וישוכו המים**, וכתיב התם: **וחמת המלך שככה**. מה להלן חמימות שהרי כתב: **וחמתו בערה בו** אף כאן לשון חמימות שהיו המים רותחין.

פרק ו, טז

צוהר,

יש אומרים חלון וי"א אבן טובה מאירה להם וכו'.

קשה מנא ליה. יש לומר שהאומר חלון דורש צהר מלשון צהרים והיינו חלון והאומר אבן טובה דורש צהר כמו זהר שאותיות זסשר"ץ מתחלפות מלשון זהורית והיא אבן טובה מאירה להם.

פרק ו, יז

ואני הנני מביא,

הנני מוכן להסכים עם אותן שזרזוני כבר מה אנוש כי תזכרנו.

פי' שרוצה להסכים עם המלאכים שזרזוהו כשרצה הקדוש ברוך הוא לעשו' אדם שאמר להם: **נעשה אדם בצלמנו כדמותנו** והם אמרו לפניו רבונו של עולם: **מה אנוש כי תזכרנו** הושיט אצבעו ביניהן ושרפן וכו' כדאיתא במדרש לכך אמר עכשיו שהוא רוצה למחות את האדם מעל פני האדמה, הנני מסכים עם אותם שזרזוני וכו' ותפש רש"י לשון זרזוני לפי שמלת הנני לשון ענוה וזריזות והיא מלה מיותרת שהיה לו לומר ואני מביא את המבול וכתב הנני שהוא לשון ענוה שענותנותו יתירה להסכים ע"י עבדיו ומלאכיו לשון זריזות

שמזדרז לעשות רצונם ואעפ"י שהשאיר להם נח ובניו לפלטה גדולה אעפ"כ הרבה להן פורענות לשטוף הכל ולא הבחין בין קטנים לגדולים.

מבול,

שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך.

קשה איך יוכל לדרוש שלשה לשונות חלוקות ממלה אחת, יש לומר שאילו לא היה רוצה לומר אלא שבלה לא היה נכתב בתוספת מ"ם ועכשיו שנכתב מבול בתוספת מ"ם הוא כמו מבלבל שבלבל את הכל ואלו לא היה אלא בלבול היה לו לינקד בלא דגשות הבי"ת ועכשיו שכתוב בדגש הוא לשון מוביל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך.

פרק ו, יט

מכל החי,

אפי' שדים וכו'.

קשה מנא ליה יש לומר דנפקא ליה מדכתיב מכל החי מכל בשר דמשמע, שיש חי שאינו בשר והיינו שדים, וכן פי' הפסיק **מכל החי** שאינו בשר והיינו שדים ומכל בשר כמשמעו.

פרק ז

פרק ז, ב

מכל הבהמה הטהורה,

למדנו שלמד נח תורה.

קשה שהרי אמרין בזבחים העבירים לפני התבה וכו' דמשמע דלא הוה ידע טמא וטהור אלא מתוך קליטת התבה, ויש לומר דהתם מיירי בדבקים במינם ושאינן דבקים במינן והיינו טמאים וטהורים, שכן מצינו לשון טומאה גבי עריות, כדכתיב בסוף פרשת עריות: **אל תטמאו בכל אלה** ולענין זה הוצרכה קליטת התבה אבל טומאה וטהרה דאיסורי מאכלות מן התורה ידע אותן והבחין ביניהם שלמד נח תורה כדפי' רש"י.

פרק ז, ג

גם מעוף השמים,

בטהורים דבר הכתוב ולמד סתום מן המפורש וכו'.

פי' מן המפורש הוא עוף טהור כמו שנאמר למטה: **מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור** מה להלן שהוא מפורש ר"ל טהור אף כן שהוא סתום ר"ל טהור.

פרק ז, ז

מפני מי המבול,

אף נח מקטני אמנה היה וכו'.

קשה הלא צדיק היה ואיך היה מסתפק בדבריו של מקום. ויש לומר שהיה חושב כיון שה' הוא ניחם על הרעה אולי יתעשת ולא יאבדו, וגם כי היה רואה המים יורדין ברחמים כדפרש"י בפסוק: **ויהי הגשם.**

פרק ז, יא

בחדש השני,

ר' אליעזר אומר זה מרחשון. ר' יהושע אומר זה אייר.

אין להקשות לר' אליעזר ממה שכתוב בניסן: **החדש הזה לכם ראש חדשים וכו'**, דאדרבה זו היא סיעתא דידיה מאחר שהתורה מזהרת לישראל למנות בניסן, שמע מינה שמקודם לכן רגילין למנות מתשרי כדברי ר' אליעזר.

פרק ז, כג

אך נח,

לבד נח ומדרשו גונח וכוחה דם וכו'.

קשה מנא לו לבעל הדרש דבר זה יש לומר שהוא מפרש מלת אך מל' הכאה, כמו ואך אותן וכו' וכן משמעו וישאר אך נח מוכה והיינו גונח וכוחה דם כדמפרש ואזיל. **אך נח** גונח וכוחה דם פי' כוחה רוקק רוק עבה וחבירו הכוחה בפני רבו ולפי שהוא בא מכח גדול קרוי כוחה.

פרק ח

פרק ח, א

ויזכור אלהים,

זה מדת הדין ונהפכה לרחמים וכו'.

ואח"כ פי' **וישוכו המים** ואח"כ חזר לפרש **ויזכור את כל החיה**. קשה שלא פי' המקרא על הסדר יש לומר שבתחלה פי' שהשם הזה הוא מדת הדין ונהפך לרחמים והוצרך לפרש אח"כ מלת וישוכו לשון הנחת חימה, ואח"כ חזר לפרש המקרא על הסדר **ויזכור את כל החיה ואת כל הבהמה כו'.**

על הארץ,

על עסקי הארץ.

קשה מה לו להוציא המקרא ממשמעו תאמר שר"ל **ויעבר אלהים רוח על הארץ** ממש, יש לומר שאי אפשר לפרש על הארץ כמשמעו שהרי היתה מכוסה במים, לכן צריך לפרש על עסקי הארץ.

פרק ח, ג

מקצה חמשים ומאת יום,

התחילו לחסור וכו'

עד שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים והוא סיון וכו'. החדש העשירי זה אב שהוא עשירי לירידת גשמים. קשה מה הוא לחלק בחשבון זה או היה לו לתלות את כולן להפסקה או כולן לירידה. יש לומר שתולה שביעי והוא סיון להפסקת גשמים לפי שהוא חדש שבו עמדו ישראל על הר סיני ופסקה זוהמתן לכך תלה אותו להפסקת גשמים שהוא הפסקת פורענות, ותולה עשירי שהוא אב לירידה לפי שהוא חדש של פורענות שכתוב בו לשון ירידה, שנאמר ותרד פלאים לפי' תולה אותו לירידת גשמים שהוא חדש של פורענות הכי איתמ' במדרש.

מצאתי כתוב הטעם ששלח נח העורב יותר משאר עופות לפי שהעורב מצוי לאכול נבלות ואם ימצא מייתי המבול יביא מבשרם בפיו אל התבה ואז ידע כי קלו המים ואח"כ שלח את היונה כי דרכה להיות בעמקים כד"א: **כיוני הגאיות.**

פרק ח, יא

עלה זית טרף וכו', פי' ובשביל כך ידע כי קלו המים לפי שאילן הזית נמוך ובראותו העלה קרוע וחטוף ידע כי לקחתו מן האילנות שאילו לקחה על פני המים היה העלה שלם כברייתו.

פרק ח, טז

צא מן התבה,

כאן התיר להן תשמיש המטה.

קשה דאם כן היה לנו ללמוד מכאן שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו וזה אינו שהרי אנו למדין אותו מדכתיב במתן תורה: **לך אמור להם שובו לכם לאהליכם**, ויש לומר דלא נלמוד מפ' המדבר קודם מתן תורה.

פרק ח, כא

לא אוסיף לא אוסיף,

כפל הדבר לשבועה וכו' וכן דרשו רבותינו ז"ל בשבועות.

צריך לישיב דהא בשבועות דריש ליה מדכתיב: **ולא יכרת כל בשר עוד מימי המבול ולא יהיה עוד המים למבול**. ויש לומר דתרוייהו חדא מילתא נינהו ולא אוסיף ראשון דכתיב לא אוסיף לקלל עוד את האדמה סמך: **ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ**, הרי שבועה על השחתת האדמה ולא אוסיף להכות את כל חי כאשר עשיתי סמך אלא יכרת כל בשר עוד

מימי המבול הרי שבועה על השחתת בעלי חיים אי נמי נוכל לומר כי דעת רש"י דקא' לא אוסיף הכתוב על האדמה מלא אוסיף הכתוב בבעלי חיים מה התם איכא כפל דכתיב **ולא יכרת כל בשר**, ואמר: **ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר**, הכי נמי באדמה היה כפל מהר"ר.

פרק ט

פרק ט, כ

ויטע כרם,

כשנכנס לתבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים.

נ"ל דלכך נקט אלו השני מינין משום דאין להן גרעינין ליטע כמו התמרים והזתים והרמונים. מהר"ר.

הטוב לך להודות,
היית עזרי באלה תולדות,
ותמציא לי חילך,
בסדר חדושי לך לך.

פרשת לך לך

פרק יב

פרק יב, א

לך לך

להנאתך ולטובתך.

פי' דדייק ליה מייטורא דלך שהיה לו לכתוב לך מארצך ועכשיו שכתב לך משמע בשבילך כלומר ההליכה תהיה להנאתך ולטובתך. ונראה שזה שכתב רש"י שני דברים להנאתך ולטובתך היינו משום דאשכחן טובה שאינה הנאה והנאה שאינה טובה לכך השמיענו שתיהן, ואי קשיא מהו לך, שהרי פי' אח"כ ואעשך לגוי גדול כדפי' רש"י. יש לומר דבא להשמיענו דמשעת ההליכה תתחיל הנאה וטובה קודם שיגיע לארץ. ואין להקשות לשתוק **מואעשך ואברכך** דהא כבר שמעינן מייטור דלך. ויש לומר שהפסוקים הבאים אחר זה היו פי' דלך דהיינו ההנאה והטובה.

מארצך וממולדתך ומבית אביך. נראה לפרש דלכך הזכיר שלשתם לתת לו טעם מדוע מצוה עליו ללכת משם מארצו ומולדתו ובית אביו כולן שוין לרשע ואין בהן טוב והאדם למד את דרכיו או מפני ארצו או ממשפחתו או מבית אביו.

פרק יב, ב

ואעשך לגוי גדול,

לפי שהדרך גורמת וכו'.

ואח"כ פי' מארצך וממולדתך וכו'. קשה למה לא פי' המקרא על הסדר. יש לומר שעשה כן כדי לסמוך ואעשך לגוי גדול למה שפי' לך להנאתך ולטובתך להשמיענו כיצד היא הנאתך וטובתך שאעשך לגוי גדול כמו דמפרש ואזיל.

לך לך

להנאתך ולטובתך.

ואעשך לגוי גדול,

לפי שהדרך גורמת וכו'.

נ"ל דלכך פי' ואעשך קודם שיפרש מארצך וממולדתך הקודם לו בפסוק משום דקשה לו אחר שפי' להנאתך ולטובתך שר"ל ושם אעשך אם כן אמאי אצטריך למכתב ולכך פי' לפי שהדרך גורמת ג' דברים אעפ"י שהבטיחו כבר שיהיו לו בנים כשאמר לו לך להנאתך ולטובתך מכל מקום באולי לא יהיה לגוי גדול שהדרך ממעטת ג' דברים לכך כתיב **ואעשך לגוי גדול** וסיים לפרש כל הפסוק אחר כן חזר לענין ראשון. מהר"ר.

ואברכך,

בממון.

קשה מנא לו שבממון. יש לומר שכן מצינו במקום אחר שנאמרה ברכה אצל הממון

שנאמר **ברכת ה' היא תעשיר.**

דבר אחר:

ואעשך לגוי גדול,

זה שאומר ה' אלהי אברהם וכו'.

קשה מאי דבר אחר יש לומר שלפי פי' הראשון והיה ברכה אין לו הדבקות עם הכתוב שלמעלה שהואיל ולא בא נ"ל חסר אלא להבטיחו על ג' דברים אין טעם לכתוב בכאן והיה ברכה אבל לפי זה הפי' האחרון הרי הוא דבק עם מה שלפניו כמבואר. ומה שאומר חתימת מגן דוד הוא משום דכתיב ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כדאיתא בערבי פסחים.

פרק יב, ו

ויעבור אברם בארץ,

נכנס לתוכה.

עד מקום שכם,

להתפלל על בני יעקב כשיבאו לשכם וכו'.

נראה דדייק ליה מלישנא דויעבור שהיה לו לומר ויבא עד מקום שכם דלישנא דויעבור משמע דרך העברה שלא רצה להשתקע בשום מקום עד היותו בשכם להתפלל על בניו וכן עד אלון מורה לראות הר גריזים ששם קבלו התורה וכו'. מהר"ר.

אלון מורה,

הוא שכם ששם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם יקבלו ישראל שבועת התורה

וכו'.

קשה מנא לו דבר זה יש לומר דנפקא ליה מדכתיב אלון שהוא לשון אלה ומורה לשון הוראה והרי הוא כאילו כתיב אלון ההוראה כמו שאמר ששם קבלו שבועת התורה.

והכנעני אז בארץ,

הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה וכו'.

קשה שהרי בפ' שלח לך כתב שבנה חם חברון לכנען בנו ונראה שבחלקו של כנען נפלה ואיך אומר בכאן שבחלקו של שם נפלה. יש לומר שארץ ישראל שבצד דרום לבדה נפלה בחלקו של שם, ולפי' היה **אברם הלוך ונסוע הנגבה**, אבל שאר ארץ ישראל נפלה בחלקו של חם, ואעפ"י שכתוב: **ויעלו בנגב ויבא עד חברון**, דמשמע שגם חברון היתה בצד הנגב אין זו הוכחה, שכן פי' המקרא ויעלו המרגלים לצד דרום כלומר מנגב למחנה ישראל.

והכנעני אז בארץ. נראה דכתוב זה הפסוק לישב מה טעם העתיק אברהם את עצמו

משם אחרי שנראה אליו ה' שם והיה המקום מוכן לנבואה ולכך כתב והכנעני אז בארץ. שהיה עושה מלחמה ולכך נסע משם. מהר"ר.

פרק יב, ז

ויבן שם מזבח,

נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם וכו'.

קשה מנא ליה יש לומר דנפקא ליה מדכתיב והעי מקדם למאי אצטריך, וכן נ"ל וכי בכל מקום שהיה לן אברם ספר לנו הכתוב את גבולותיו הסמוכין אלא לא נכתב והעי מקדם אלא לאשמועין שנתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל עליהם.

פרק יב, יב

והרגו אותי ואותך יחיו. קשה למה פחד פן יהרגוהו היה לו לדאג יותר פן יקחו את אשתו בחזקה מבלתי הריגתו. יש לומר שהאומות גדרו עצמן בעריות ואלו היו לוקחין אשתו מבלי הריגתו היו חייבין על כל ביאה וביאה לכן פחד פן יהרגוהו שטוב להם להרוג ולעבור עברה אחת מלעבור עבירות הרבה. ועכשיו ע"י מעשה הכיר בה ראיתי במדרש אגדה שעבר את הנהר וגלתה שוקה מתוך כך הכיר ביופיה.

פרק יב, יג

למען ייטב לי בעבורך,

יתנו לי מתנות וכו'.

קשה והלא כתיב ושונא מתנות יחיה ואיך היה אוהב שיתנו לו מתנות. יש לומר שמה שכתוב ושונא מתנות יחיה היינו בישראל אבל באומות העולם כמציל מידם דמי, ולכך היה אוהב אברם שיתנו לו מתנות.

פרק יב, יד

ויהי כבוא אברם מצרימה.

היה לו לומר ויהי כבואם אלא מלמד שהטמינה בתיבה וכו'.

קשה שעדיין היה לו לכתוב ויהי כבואם שהרי היה לוט עמהם א"ת לא חשש הכתוב להזכיר אלא העקר שהוא אברם א"כ למה שאל רש"י שהיה לו לכתוב ויהי כבואם. יש לומר שעל האמת דרך המקרא בכל מקום להקפיד על העיקר ולא על הטפל, אבל כאן כיון שעקר הפרש' מדבר בענין שרה וגם בפסוק שלמעלה אמר שאברם היה מדבר עם שרי וא"כ היה לומר ויהי כבואם לשון רבים שגם שרה היתה עקר במקום זה אלא שהטמינה וכו'.

פרק יב, יז

וינגע,

במין ראתן לקה שהתשמיש קשה לו.

קשה מנא ליה יש לומר דנפקא ליה מדכתיב: **על דבר שרי**, כלומר שנתנגע נגע המועיל לשרי שלא יטמאנה והיינו ראתן שהתשמיש קשה לו כרצון שרי אשת אברם.

וינגע ה' את. צריך לישב מה טעם גבי אבימלך בא אליו הקדוש ברוך הוא בחלום להזהירו ולפרעה לא בא יש לומר דנלקחה שרה בית פרעה קודם שיאמר עליה אחותי היא רק בהזכרת פרעה לאברם דכתיב: **למה אמרתי אחותי היא**, ואולי לא אמר זה רק אחרי הלקחה אבל גבי אבימלך כתיב: **ויאמר אברם אל שרה אשתו אחותי היא** ואח"כ **וישלח**

אבימלך ויקח את שרה. ועוד כי אבימלך עשה כל החקירות שהיה יכול לעשות שהרי שאל לה ולעבדיה ולשפחותיה דכתיב: **והיא גם היא אמרה אחי הוא** מייתורא דגם מרבינן כל בני הבית ולכן לא ענה לו אברם מאומה כששאל לו: **למה אמרת אחותי היא** כמו שעשה לו לאבימלך כמו שאמר לו: **כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וכו'.** מהר"ר.

פרק יג

פרק יג, ב

כבד מאד,

טעון משאות.

קשה למה פי' תחלה כבד מאד קודם שיפרש הנגבה הקודם לו בפסוק. יש לומר שעשה כן לפי שפירש למעלה **וישלחו** כתרגומו ואליאו לכך פי' סמוך לו כבד מאד טעון משאות כלומר שהיה צריך לזיה לשמרו בדרך שהיה טעון משאות.

פרק יג, ג

וילך למסעיו,

כשחזר ממצרים לארץ כנען וכו',

דבר אחר:

בחזרתו פרע הקפותיו וכו'.

קשה מאי דבר אחר יש לומר לפי שהיה כבד מאד חזר למסעיו ופרע הקפותיו. ופי' אורח פוגם ונפגם פוגם את אושפיזו שאומרים בני אדם שמא איזו רעה עשה לו הבעל מחנה לכך אינו חוזר ללון שם. עוד פי' נפגם שיאמרו העולם שמא איזו רעה עשה שם בביתו של זה שאינו חוזר אליו עוד, ולכך חזר אברם למסעיו ללון במסעות הראשונות.

פרק יג, ט

אם השמאל ואימינה,

בכל מקום אשר תשב אני לא אתרחק ואעמד לך למגן ולעזר.

קשה למה פי' כן על ואם השמאל ואימינה ולא דרש כלום על ואם הימין ואשמאילה. יש לומר שדרש כך על ואם השמאל ואימינה לפי שמלת האימינה אינה נקודה כדרכה שהיה לו לינקד ואימינה בפתח כמו שנקד ואשמאילה.

ואימינה,

אימין את עצמי וכו'.

שמעתי אומרים שלכך האריך רש"י כל כך שבא להוציא מפ"י התרגום שפ"י אם את לצפונא ואנא לדרומא דמשמע שירחיק עצמו ממנו לכך פ"י אימין את עצמי ותמיד אהיה קרוב אליך. מהר"ר.

פרק יג, י

כגן ה',

לאילנות,

כארץ מצרים,

לזרעים.

קשה מנא ליה יש לומר מדכתיב כל עץ נחמד למראה וכו' בתוך הגן נפקא ליה כגן ה' יפה לאילנות, ומדכתיב: **לא כארץ מצרים היא וכו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק**, נפקא לן שארץ מצרים יפה לזרעים.

פרק יג, יא

מקדם,

מדרש אגדה מהו מקדם הסיע עצמו מקדמונו של עולם וכו'.

קשה מנא לו לבעל הדרש דבר זה. יש לומר שאין נראה לפרש מקדם כמשמעו מרוח מזרחית, שהרי בנגב היה יושב, כדכתיב לעיל: **הלוך ונסוע הנגבה**, לכך פ"י מקדמונו של עולם.

פרק יג, יג

רעים,

בגופם,

וחטאים,

בממונם.

קשה מנא ליה. יש לומר שכן מצינו רעה אצל הגוף דכתיב ביוסף: **ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת**, ומצינו חטא אצל ממון שנאמר בעושק שכר שכיר **והיה בך חטא**, ואונקלס שתרגם בהפך בישין בממונהון וחייבין בגוייתהון ראייתו שכן מצינו רעה אצל ממון דכתיב: **ורעה עינך באחריך האביון**. ומצינו חטא אצל הגוף שנאמר ביוסף: **וחטאתי לאלהים**.

פרק יג, יד

אחרי הפרד לוט מעמו,

כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פוסק ממנו,

ואעפ"י שקודם לכן מצינו שנדבר עמו בעוד שהיה לוט. באולי שאז נעשה רשע דיקא נמי דקא' כל זמן שהרשע עמו ולא אמר כל זמן שלוט עמו. מהר"ר.

פרש"י כל זמן שהרשע עמו דבור פוסק ממנו. וקשה לחזקוני הרי לעיל כתיב: **וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ**, מכלל שדבר אליו הקדוש ברוך הוא גם טרם הפרד לוט מעמו יש לומר שמה שפרש"י היה הדבור פוסק ממנו ר"ל לא היה מאריך עמו בדברים כל כך ותדע שכן היא, שהרי לעיל אמר לו הקדוש ברוך הוא: **לזרעך אתן את הארץ**, ולא אמר לו יותר וכאן האריך בדבורו דאמר לו יותר **שא נא עיניך ושמתי את זרעך**.

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט וכו'. קשה דהא אמרינן כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו ומאי בית דינו שייך הכא ויש לומר במדרש שנחלקו הקדוש ברוך הוא ופמליא שלו ב"ד שלמעלה אומר שראוי שיהרג בחרב המלאכים ויענש מפני חבורת לוט והקב"ה אמר הוציאווהו ממזל מיתה למזל חיים והיינו בית דינו דשייך הכא.

פרק יד

פרק יד, א אמרפל,

הוא נמרוד וכו'

קשה מנא לו יש לומר לפי שכתוב למעלה בסדר אלה תולדות נח גבי נמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ועכשיו קרא שמו אמרפל לכך אמר אמרפל הוא נמרוד.

פרק יד, ב שנאב,

שונא אביו שבשמים

שמאבר,

שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה

בלע,

שם העיר.

קשה מנא ליה לדרוש כל אלו השמות לגנאי ועוד למה לא דרש כמו כן **ברע וברשע**, ועוד מה קשיא ליה שכתב בלע שם עיר. יש לומר שהוצרך לומר בלע שם עיר כדי שלא תחשוב שבלע הוא שמו של מלך צוער ולכך פי' בלע שם עיר. שהרי כתיב **היא צוער**, שהוא לשון נקבה מוסב אל העיר ואם כן לא נזכר במקרא שמו של מלך צוער ודבר של תימה הוא זה למה לא פי' שמו כמו שפי' שמות חבריו אלא שלא רצה לכתוב את שמו כדי שלא תדרשנו

לגנאי כדרך שיש לך לדרוש שמות חבריו, שהרי לא נהפכה צוער כהפיכת חברותיה והרי לך שלא כתב הכתוב שמותן של ארבעה מלכים אלו אלא כדי לדרשם לגנאי, ולכך דרש רש"י שנאב ושמאבר לגנאי כאשר אתה רואה ולא דרש **ברע וברשע** לפי שמעשיהם ברע שהוא רע וברשע שהיה רשע.

פרק יד, י

בארות בארות חמר,

מדרש אגדה שהיה הטיט בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא מהם לפי שהיו מהאומות שלא היו מאמינים שנצל אברהם מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע.

קשה אדרבה להפך שעתה לא היו מאמינים שנצל אברהם לפי שיאמרו הכל שניצול מלך סדום לפי שהיה מאמין בע"ז, אבל אברהם שלא היה מאמין בע"ז היו אומרים שלא ניצול. יש לומר שאילו היה כן שהיה יכול לעשות שום פלא היה עושה לו במלחמה, אבל עתה שרואין הכל כי במלחמה אבד וכאן בבאר חמר ניצול, האמינו באברהם למפרע.

ועמק השדים וכו'.

עד שנוטלין מהם אדמה לטיט של בנין

פי' דסבר רש"י דשדים לשון סיד כמו. **ושדת אותם בשיד** הכתוב גם הוא בשי"ן. עוד יש לומר דיליף ליה מלשון חמר כמו שכתוב בענין דור הפלגה **החמר היה להם לחמר** לכך פי' כן.

פרק יד, יג

ויבא הפליט,

מדרש זה עוג מלך הבשן שפלט מדור המבול וכו'. ומתכוין היה שיהרג אברהם ויקח את שרה.

קשה מנא לו למדרש שלכך נתכוון. יש לומר דנפקא ליה מדכתיב העברי שלא היה צריך לכתוב העברי אלא ללמדנו שאמר עוג בלבו זה עברי וגר בארץ ואין לו קרובים ויהרג במלחמה ואשא את שרה.

ויבא הפליט,

זה עוג שפלט מן המבול.

קשה איך נמלט שאעפ"י שהיה גדול הקומה הנה כתוב חמש עשרה אמה גברו המים על ראשי ההרים והיו רותחין כדאמר בגמ' ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ואיך לא נכזה בחמימותן. ויש לומר שלפי גדלו היה גם כחו עצום והיה בו כח וטבע חזק לסבול חמימות

המים ורתיחתן וגם כי היה מזרע הנפילים דהיינו מלאכים שנפלו מן השמים, והיה חזק ותקיף ואין לומר שנמלט בארץ ישראל, דנהי דאמרינן שלא ירד שם מבול, כדכתיב: **לא גשמה ביום זעם**, היינו לענין מטר בלבד אבל נבקעו שם מעינות תהום ונתפשטו בתוכה ממימי שאר העולם ויושביה מתו. ונמחו וזה שהאריך עוג ימים כל כך עד ימי משה מצאנו הטעם במדרש לפי שהיה מתכוין שיהרג אברהם אמר לו הקדוש ברוך הוא שכר פסיעות אתה נוטל שאתה מאריך ימים בעולם הזה ועל שנתכונת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלפי אלפים וריבי רבבות מבני בניו ואתה נופל בידם, כדכתיב: **ויאמר ה' אל משה**.

פרק יד, יח

ומלכי צדק מלך שלם.

אגדה הוא שם בן נח

פי' שנקרא מלכי צדק שהיה מלך מקום הצדק על שם: **צדק ילין בה**, ושלם הוא ירושלם כדכתיב: **ויהי בשלם סוכו**.

פרק טו

פרק טו, ג

ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי. קשה שהרי כבר אמר לו הקדוש ברוך הוא: **לזרעך אתן את הארץ**, ואיך היה חושב עתה שכן ביתו יירשנו. ויש לומר שהיה מתירא שמא יגרום החטא כדאיתמר בברכות וכמו יעקב כדפרש"י בפ' וישלח. עוד יש לומר דהכי קאמר אני זקנתי ולי לא נתת זרע עדיין ואף אם תתן לי לעתיד כאשר הבטחני הנה כשאמות ישאר בני קטן ורך ויבא בן ביתי ויגבר עליו ויטול את שלו לכן הבטיחו עוד: **לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך** כלומר הוא יגדל בחיך עד שיירש אותך ויחזיק בשלך הוא ולא אחר וכן אתה מוצא שהיה יצחק בן ע"ה שנה במות אביו.

פרק טו, ה

ויוצא אותו החוצה,

מדרשו צא מאצטגנינות שלך וכו'.

דבר אחר:

הוציאו מחללו של עולם וכו'.

אין להקשות מאי דבר אחר שהרי הוא עצמו אמר וזהו לשון הבטה. וקשה על מה שאמר שלשון הבטה נופל מלמעלה למטה, שהרי כתוב **והביט אל נחש הנחשת וחי**, והוא הבטה מלמעלה למעלה יש לומר שאם הוא רוצה לומר מלמעלה למטה על דרך שאמרו רז"ל במסכת ר"ה וכו' נחש ממית או נחש מחיה אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי

למעלה וכו' כלומר שלאחר שהסתכל בשמים היה משפיל ראות עיניו אל הנחש אשר על הנס והנה גם שם ר"ל מלמעלה למטה ככל שאר הבטות שבמקרא.

פרק טו, ו

והאמין בה', לא שאל אות אבל על ירושת הארץ שאל אות קשה מה נשתנה זה מזה. יש לומר שענין הבנים הוא עתיד לראותו בחייו ולכן לא שאל אות. אבל לענין ירושת הארץ שהוא דבר שאינו עתיד להיות בחייו שאל עליו אות וכו' אח"כ דבר אחר לא שאל אות וכו' משום דדבר זר הוא לומר שאברהם ישאל אות וינסה את ה'.

פרק טו, טו

אל אבותיך,

מלמד שעשה תרח תשובה.

קשה והלא אמר רש"י למעלה בסוף פרשת אלה תולדות נח גבי **וימת תרח בחרן**, שהרשעים אף בחייהן קרוים מתים, דמשמע שתרח היה רשע בסוף חייו. יש לומר דע"כ לא קאמר התם שהיה רשע אלא כשיצא אברהם מאצלו ולכך קראו מת באותה שעה אבל לאחר כן שב מרשעו.

פרק טו, יז

תנור עשן, רמז לו שיפלו המלכיות בגיהנם. קשה מנא לו. יש לומר דנפקא ליה מדכתיב כי הנה היום בא בוער כתנור דבגיהנם משתעי קרא כמו שדרשו רז"ל ואף תנור האמור כאן לשון גיהנם.

פרק טז

פרק טז, א

ולה שפחה מצרית,

בת פרעה היתה וכו'.

קשה מנא ליה. יש לומר מדכתיב הכא **ושרי אשת אברם**, קמ"ל שהיתה שפחה זו לה ממקום אחר שכתוב בו אשת אברם והיינו כשנלקחה לבית פרעה שנאמר: **על דבר שרי אשת אברם**.

פרק טז, ב

לקול שרי,

לרוח הקדש שבה.

קשה מנא לו. יש לומר דנפקא ליה מדכתיב **לקול**, שהוא לשון רוח הקדש כד"א: **משה ידבר והאלהים יעננו בקול**.

פרק טז, ו

ותענה שרי,

משעבדת בה בקושי.

קשה היאך היתה שרה הצדקת עושה דבר זה. ויש לומר משום דהגר הונתה אותה מתחלה ולעגה עליה, כדכתיב **ותקל גברתה בעיניה** ולכך היתה מענה אותה בהתר, שכן כתוב במצות **לא תונו** שאם הונה אותך אדם רשאי להונותו שאינו קרוי עמיתך.

פרק יז

פרק יז, כד

בהמולו בשר ערלתו,

באברהם לא נאמר את לפי שלא היא חסר פריעה וכו' אבל ישמעאל הוצרך לחתוך ולפרע את המילה.

קשה שנראה לפי זה דלאברהם נתנה פריעה ובגמרא ביבמות בפרק הערל מוכיח שלא ניתנה פריעה לאברהם ויש לומר דאעפ"י שלא נצטוה קיים אותה, כדאמר אפי' עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו. וקשה לפי זה למה המתין כל כך למול את עצמו. יש לומר משום דהא דאמרין שקיים כל המצות היינו לאחר שנמול אבל קודם לכן לא היה לו דעת לקיים מצות ולא נפתחו עיני שכלו וכדפרש"י לעיל שלא היה בו כח לסבול גלוי השכינה ולעמוד.

סעיפי סערת והיית אורם,
בסדר ויאמר יי אל אברם,
כן תתמוך לבבי ועליו,
תהל אור בורא אליו.

פרשת וירא

פרק יח

פרק יח, א

וירא אליו,

לבקר את החולה.

נראה דדריש ליה משום דבכל מקום שהוזכרה מראה מזכיר איזה דבר שאמר לו הקדוש ברוך הוא, והכא לא הוזכר שום דבור, לכך אמר שזאת המראה היתה לבקר את החולה, ולמדנו שיש לאדם לבקר החולים ולכך איחר ביקור חולים ביום השלישי. מהר"ר.

באלוני ממרא,

הוא שנתן לו עצה על המילה וכו'.

קשה והלא הקדוש ברוך הוא אמר לו שימול ומה עצה היה צריך ליתן לו. יש לומר שאמר לו הקדוש ברוך הוא שימול ולא אמר לו היכן מקום המילה וזאת העצה נתן לו שאמר לו מקום מילה, כדדרשינן מוערל זכר. ומהר"ר תירץ שיש לומר שהיה אברהם מסופק אם המצוה אליו שימול את עצמו או דוקא למול את בנו אשר יולדו לו וילידי ביתו, ומזה אמר שנתן לו עצה למול את עצמו ממש.

באלוני ממרא,

הוא שנתן לו עצה על המילה.

קשה מה עצה נתן לו על מצותו של מקום. ויש לומר כן כתב מהר"ר איסרלן בבאורי רש"י פ' וירא בראש. שנטל עצה ממנו אם ימול חדר בחדר להחבא או ימול לעין כל ולא יחוש לליצני הדור ונתן לו עצה להמול בגלוי, כדכתיב: **בעצם היום הזה נמול אברהם.**

יושב, ישב כתיב אמר לו הקדוש ברוך הוא שב וכו'. פי' שנראה לפי משמעות המקרא שכשנראה לו הקדוש ברוך הוא ישב וזה דבר זר הוא לומר שישב כשראה השכינה, אדרבה היה לו לקום ולעמוד על רגליו מפני הכבוד, לכך פירש רש"י שאמר לו הקדוש ברוך הוא שב, ואתה סימן לבניך וכו' ולפיכך ישב.

כחום היום,

הוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתקה וכו'.

קשה מנא ליה. יש לומר דנפקא ליה מדכתיב **היום** שהוא היום הידוע שנאמר עליו: **הנה יום בא בוער כתנור** ובדרש דאמר ריש לקיש אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתקה וכו'. ומה שאמר שלא להטריחו באורחים שלא יטרח להקדים כנגד האורחין ולבקש בעדם כמו שהיה רגיל לעשות ולכך אמר כיון שראהו מצר הביא המלאכים עליו כדמות אנשים.

פרק יח, ב

שלשה אנשים,

אחד לבשר את וכו' שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות.

קשה שהרי בסמוך אמר:

ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט,

והרי הם שתי שליחות. ויש לומר שאינו נקרא שתי שליחות ששניהם ענין הצלה ורפואה אבל אם היו שני מינין שפיר הוו מיקרו שתי שליחות.

פרק יח, ג

ויאמר אדוני,

לגדול שבהם אמר.

קשה מהיכן הכיר הגדול יש לומר שהיה מהלך באמצע כמו שארז"ל בגמרא דיומא פרק אמר להם הממונה והביאו הילקוט בפ' וירא אליו. מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאלי מימינו רפאל משמאלו ופרש"י בכאן דבר אחר, לפי שלשון **אל נא תעבור** שהוא לשון יחיד מוכח יותר שהוא קדש ולא היה מדבר כי אם ליחיד.

יוקח נא,

על ידי שליח וכו'.

בגמרא כתיב כל מה שעשה אברהם על ידי עצמו אף הקדוש ברוך הוא שלם לבניו על ידי עצמו כמו שכתוב במן: **הנני ממטיר לכם לחם**, אבל מה שעשה על ידי שליח כמו במים דכתיב ביה יוקח נא מעט מים דמשמע ע"י שליח אף הקדוש ברוך הוא שלם לבניו ע"י שליח, שנאמר: **וירם משה את ידו**.

פרק יח, ד

ורחצו רגליכם,

כסבור ערביים הם שמשתחיים לאבק רגליהם.

קש' היאך היה סבור שערביים הם הלא הערביים הם מבני ישמעאל כמ"ש רש"י בסוף פרשה זו בפסוק: **באשר הוא שם** הולכות ארחות דדנים ועדיין לא היו לו בנים לישמעאל יש לומר קיתון של חרס אברהם יצ"ו ו' לא"א כמהר"ר מרדכי יצ"ו גראסייאני אומר שמה שאמר הגאון ברטנורא שמה שאמר רש"י סבור שערביים וכו' הוא כמו שאמר כערביים היו כן דבר וכן נראה במס' מציעא פ' השוכר את הפועלים דף ע' ז"ל יוקח נא מעט מים וכו' א"ר ינאי בר' ישמעאל וכי כערביים חשדתנו וכו' ועיין בפ"י רש"י שם. ועין בפ"ק דקידושין. דהכי קאמר שהיה אברהם סבור שהיו עושין כמו שעושין הערביים עכשיו שמשתחיים לאבק רגליהם ומה שאמר ערביים הם חסר כ"ף הדמיון ופי' כסבור כערביים הם שמשתחיים וכו'.

תחת העץ,

תחת האילן.

פי' שלא תטעה לפרש השענו בחתיכת עץ שכן משמעות ל' שעינה סמיכה לכך אמר תחת האילן, דאם לא כן היה לו ל' והשענו בעץ או על העץ, כמו: **ישען על ביתו**, והשתא דכתיב **והשענו תחת העץ** ר"ל תחת האילן.

פרק יח, ו

סלת,

לעוגות קמח לעמילן של טבחים.

קשה מנא לו יש לומר דנפקא ליה מדכתיב קמח סלת שסולת הוא הנקי וכן רגילות לו' ועתה שכתב קמח סלת הם שני עניינים קמח וסלת, לכך אמר רש"י שלקח שתיהן סולת לעוגות וקמח לעמילן של טבחים.

פרק יח, ז

בן בקר רך וטוב,

ג' פרים היו להאכילן ג' לשונות בחרדל.

קשה מנא ליה יש לומר מדאיתא בגמ' דבבא מציעא רך וטוב השתא דכתיב וטוב אמר תרתי ומדוטוב אחד רך נמי אחד וא"כ ג' פרים היו. ופי' בחרדל פי' רש"י בגמ' בחרדל ממש שכן דרך מתנות כהונה שיהיו נאכלין צלי בחרדל. ובתוספות כתיב שר"ל במהירות שר"ל מלשון חרדלות של גשמים ולכך האכילם הלשונות שאינו צריך להמתין הפשט וניתוח וכדי למהר הדבר. מהר"ר.

אל הנער,

זה ישמעאל לחנכו במצות.

קשה מנא ליה. יש לומר לפי שהפרשה נפקא ובאה להשמיענו שאברהם עצמו נזדרז בסעודה זו **ואל הבקר רץ אברהם, וימהר אברהם האהלה, ויקח ויתן** ולא יתכן לפרשו ויתן אל הנער לאחד ממשרתיו שאם כן יהיה זה גנותו של אברהם, לכך הוצרך לפרש **אל הנער** זה ישמעאל שאין זה גנותו אלא שבחו שהרי לחנכו במצות נתן לו.

פרק יח, ח

ויקח חמאה וחלב,

ולחם לא הביא שפירסה נדה וכו'.

פירוש שאברהם היה אוכל חוליו בטהרה ולא היה רוצה להאכיל לאחרים מה שלא היה אוכל הוא.

אשר עשה,

אשר תקן קמא קמא שתקן אייתי קמיהו.

פי' לפי שאמר למעלה ג' פרים היו וכאן כתיב בן בקר דמשמע שלא היה אלא אחד, לכך הוצרך לפרש קמא קמא שתקן ולעולם שלשה פרים היו.

פרק יח, ט

ויאמרו אליו,

נקוד על איז תניא ר' שמעון אומר וכו'.

מקשין העולם אם כן היה לו לינקד הלמ"ד בלבד והייתי דורש הכתב והוא איו, ותירצו דבא לאורויי לן שאנו דורשים לפעמים הנקודה ובא לגלויי על נקודה דובקומה שבבנות לוט שהוא כולו נקוד וכן על הנקודה שהוא על אהרן במניין הלויים בפרשת במדבר סיני וכן. **בדרך רחוקה**, שבפרשת בהעלותך. מהר"ר.

שאף לשרה שאלו איו אברהם. קשה שהרי הוא עומד ומשמש לפניהם יש לומר כשהלך אל הבקר שאלו עליו. ומה שאמר שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש אין להקשות מהא דאמרי' אסור לשאול על שלום האשה וכו' אפי' ע"י בעלה דליכא איסורא אלא בשאלת שלום דווקא כגון להשתחות לה אבל הכא אמר ששאל איה הוא אין כאן איסור.

פרק יח, י

והוא אחרי,

הפתח היה אחר המלאך.

בא רש"י לפרש שלא תאמר דמה דכתיב. **והוא אחרי** שהמלאך היה אחר הפתח כמשמעות דקרא, דאם כן היה צריך לומר ששרה היתה פתח האהל מבחוץ וזה אינו, שהרי כתוב **הנה באהל**, **צנועה היא**.

שינה הכתוב מפני השלום, שהרי היא אמרה **ואדוני זקן**. יש לומר שלא אמר הכתוב דבר שקר שהרי בכלל דבריה הוא שהרי אמרה **אחרי בלותי היתה לי עדנה** אבל ר"ל שינה הכתוב שלא אמר כל דבריה שאמרה.

פרק יח, טז

וישקיפו על פני סדום, פרש"י.

כל השקפה שבמקרא לרעה וכו'.

קשה שהרי כתוב: **מי זאת הנשקפה כמו שחר**, עד ישקיף וירא וצדק משמים נשקף וכולן לטובה. יש לומר הכי קאמר רש"י כל מקום שנאמר במקרא השקיפה באותו המשקיף היא לרעה, כגון. **וישקיפו על פני סדום, וישקף אבימלך**, חוץ מהשקיפה ממעון קדשך, שהיא לטובה אף על גב דקאי לקב"ה שהוא המשקיף והא דכתיב: **מי זאת הנשקפה כמו שחר וצדק משמים נשקף**, שהם לטובה אינו אלא משום שהשקפה על הנשקף והא דכתיב: **עד ישקיף וירא**, היינו לאבד האומות ולנקום נקמת ישראל המעונין תחת ידם וכן: **כי השקיף ממעון קדשו**.

פרק יח, יט

כי ידעתינו, ארי ידעתיניה מפרש.

לשון חיבה וכו'

עד ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו, אין למען נופל על הלשון. קשה שבתחלה אמר שהתרגום מפרש לשון חבה, ואח"כ מוכיח שבתרגום פי' יודע אני בו שיצוה את בניו, וצריך לומר ששתי נוסחאות על תרגום הן. האחת מפרשת לשון חבה כדברי רש"י הראשונים אבל אם תפרשהו כתרגום הנוסחא השנית שמפרשת אותו לשון ידיעה יודע אני בו וכו' אין למען נופל על הלשון.

פרק יח, כא

ואם לא יעמדו במרדן אדעה,

מה אעשה להפרע ביסורין.

קשה מאי משמע דלשון יסורין הוא. יש לומר כד"א: **ויודע בהם את אנשי סוכות**.

פרק יח, כה

חלילה לך,

לעולם הבא.

אין לפרש עולם הבא כמשמעו, דהא ביה. **ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע**. אלא פי' לדורות הבאים ודייק ליה מדכתיב. **חלילה לך** חלילה לך תרי זמני בפסוק.

פרק יח, כו

אם אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום וגו'. נראה לפרש לשון הפרשה שכתב בתחלה **ונשאתי לכל המקום** ובמ"ה כתב **לא אשחית** ובמ' כתב **לא אעשה** וכן בל'

לא אעשה וכן בכל לא אשחית ובעשרה **לא אשחית** משום דבתחלה כשהיו עשרה לכל עיר ועיר אז יהיה סולח להם מכל וכל. אבל במ"ה שאין בהם י' לכל עיר ועיר רק על ידי צרוף אמר **לא אשחית** אבל דנין אותן ביסורין ובמ' יש בהן עשרה לכל עיר ועיר מהד' כרכין אמר **לא אעשה** כלומר שלא יעשה דבר באלו הד' כרכים וכן בל' לג' כרכים אבל בכ' אעפ"י שיש עשרה לכל כרך הואיל והם מועטים אמר **לא אשחית** אבל ידונם ביסורין וכן גם בעשרה. ועל הפחות לא בקש ר"ל שלא בקש שפחות מעשרה יהיו ראויין להציל שהרי נח וכו'. ועל תשעה ע"י צרוף כבר בקש ר"ל שהרי כשבקש על מ"ה ראה שתשעה ע"י צרוף מועילים לכל כרך וכרך לכך לא היה צריך לבקש על זה אבל לא היו שם. מהר"ר.

פרק יח, כט

אולי ימצאון שם ארבעים,

וימלטו ד' כרכים וכן למ"ד יצילו ג' וכו'

קשה מאחר שידע כי חמשים ימלטו ה' למה היה צריך לשאול על האחרים פשיטא שאם נ' יצילו ה' ה' יצילו ג' וכו' יצילו שנים. יש לומר שהיה חושב שמא זכותא דרבים עדיף לכך שאל עד עשרה. ומצאתי כתוב שאברהם לא בקש על פחות מעשרה שהיה סבור שיהיו בסדום עשרה צדיקים לוט ואשתו וד' בנותיו וד' חתניו הרי עשרה.

פרק יט

פרק יט, א

המלאכים,

ולהלן קראן אנשים וכו'.

דבר אחר:

אצל אברהם שכחו גדול וכו'.

פי' עשה רש"י בכאן דבר אחר כלפי הדבר אחר שעשה למעלה בפ' ויאמר אדני שלפי הפי' שאומר שהוא קדש שאלמא היתה שכינה ולכך נתן הסברא שהיתה שכינה עמהם. ולפי פי' שאומר שהוא חול שאלמא לא היתה שכינה עמהם קראן אנשים שאברהם היה כחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו. ומצאתי כתוב שאצל אברהם נראו כאנשים לפי שאברהם היה נדיב לב וגומל חסדים ומכניס כל האורחין ולא היה מבחין בין גדול לקטן שלא היה עושה כדי להתפאר אלא כדי לפרסם יחודו של מקום והיה מכבד הכל כנקלה כנכבד לכך נראו המלאכים עליו בדמות אנשים זהו פי' שכחו גדול כלומר שכחו גדול בגמילת חסדים אבל לוט שכחו קטן ולא היה מכבד אלא הגדולים כדי להתפאר נראו אליו כדמות מלאכים שאלו נגלו אליו כאנשים לא יהיה מכבדן או יהיה כי אלו מלאכים בדמות שלוחים באים מארץ מרחק שאדם מכבדן ומכניסן בביתו לתקות הבשורות ההם.

ולוט יושב בשער,

ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט על השופטים. קשה מנא ליה יש לומר דנפקא ליה מדכתיב בשער ושער לשון בית דין כד"א: **אל זקני העיר השערה**, והיותו שופט על השופט נפקא ליה מדכתיב אחר כן: **וישפוט שפוט** דמשמע ישפט השופטים.

וירא לוט,

מבית אברהם למד וכו'.

קשה מנא ליה יש לומר מדכתיב וירא שלא הוצרך לכתוב אלא **ולוט יושב בשער סדום והנה שלשה אנשים וכו'**. וכתב **וירא** להשמיענו שהמקום שכתוב בו וירא למד לרוץ לקראתם והיינו מבית אברהם דכתיב ביה: **וירא וירץ לקראתם**, וכדפרישנא לעיל כדאמר רש"י שלא להטריחו באורחים שהיה דרכו לקדם ולרוץ לקראתם על אם הדרך.

פרק יט, יב

עוד מי לך פה,

מדרש אגדה מי לך פתחון פה וכו' שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות.

קשה שהרי אמר לעיל שהיה אומר להן רובן רשעים ואיך אמר בכאן שהיה מליץ עליהם, יש לומר שעד כאן לא היה אומר רובן רשעים אלא קודם שידע שבאו להפוך את העיר, אבל אחר שידע זה היה מלמד עליהם סניגוריא.

פרק יט, כב

על כן קרא שם העיר צוער,

אין להקשות שהרי מקודם לכן היתה נקראת צוער כדכתיב ומלך בלע היא צוער, משום דהכי קאמר ומלך בלע שהיא צוער הנאמרת אח"כ, ולכך בא לפרש שלא תתמה היאך זאת העיר הנקראת בלע, שלא מצינו בהפיכה רק סדומה ועמורה אדמה וצבויים. אי נמי שלא נתמה מדוע לא נזכרה צוער עם אלו המלכים אחרי שהיתה סמוכה להן, לכך אמר שם הכתוב שבלע וצוער הכל אחד.

פרק יט, כד

וה' המטיר,

כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו.

קשה שהרי במקומות רבים נאמר וה' שהרי אין אנו יכולין לפרש הוא ובית דינו, כגון **וה' שמים עשה**, שאינו יכול לומר הוא ובית דינו, שהרי לא נבראו המלאכים עד יום שני, יש לומר שגם הוא יכול להתפרש הוא ובית דינו שנתיעץ בשבעה דברים שקדמו לעולם, גן

עדן וגיהנם ושמו של משיח והתורה וכו' כדאי' במדרש. עוד יש לומר שזה שאנו אומרים כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הני מילי כשנכתב וה' בראש הענין או הפרשה כגון זה אבל וה' שמים עשה אינו ראש הענין אלא שהוא הפסק שלמעלה הימנו, וכן פירש **כל אלהי העמים אלילים**, אבל ה' שמים עשה שאין הוי"ו תחלת הספור כמו במקרא זה שאין לו דבקות עם מה שלפניו כלל.

פרק קיט, לג

ותשכב את אביה,

בכירה שפתחה בזנות וכו'

קשה, דלפי פרש"י משמע שהבכירה עשתה כן שלא כהוגן והא אמרינן בבבא קמא לעולם יקדים אדם למצות שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה קדמה לה שבעה דורות וכו' אלמא מצוה עשתה הואיל ונטלה שכר על כך. וצ"ע.

פרק כ

פרק כ, א

ויסע משם אברהם,

כשראה שחרבו הכרכים וכו'

דייק ליה מדכתיב משם ולא הזכיר המקום רק משם, כלומר הסמוך לאותן כרכים. ועוד דורש דבר אחר, משם דסמיך לעניינו של בנות לוט דלעיל, דרש משם מאותו מעשה הכתוב למעלה הימנו. מהר"ר.

פרק כא

פרק כא, א

וה' פקד את שרה,

סמך פרשה זו לכאן וכו'.

צריך לישוב מה קשה לו על הסמיכות הזו, הלא היה באותו הזמן. ונ"ל דדורש דבר זה מן הוי"ו דוה' פקד דוי"ו מוסף על ענין ראשון להורות הסמיכות ולכך לא דרש כאן הוא ובית דינו דאצטריך ליה בעבור הסמיכות.

פרק כא, יד

שם על שכמה ואת הילד,

אף הילד וכו' שאחזתו חמה ולא יכול לילך.

קשה, דהא אמרינן בפרק השוכר את הפועלים עד יעקב לא הוה חולשא. ויש לומר דהני מיילי בחולי הבא בידי שמים אבל חולי הבא ע"י אדם כגון מכת חרב וכגון חולי זה שבא מחמת עין הרע היה קודם יעקב. עוד יש לומר דחולשא דמיתה הוא דלא הוה קודם יעקב, אבל חולשא בלא מיתה כגון זה של ישמעאל הוה מקודם לכן.

פרק כא, טז

כמטחוי קשת,

כשתי טיחות,

מקשין העולם למה היתה צריכה להרחיק כשתי טיחות אם לא נתרחקה אלא על שאמרה אל אראה במות הילד. ומתציין לפי שישמעאל היה רובה קשת ושמא מפני כובד החולי יצא מדעתו ויזרוק בה חץ, לפיכך לא היה די לה להרחיק טיחה אחת ונתרחקה כשתי טיחות.

פרק כא, יז

כי שמע אלהים את קול הנער,

מכאן שיפה תפלת החולה על עצמו יותר מתפלת אחרים עליו.

קשה, שהרי אמרינן בגמ' דברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. ויש לומר דהתם היינו טעמא משום דסתם חולה לא מצי מכוון דעתו, אבל זה שכיון את לבו בתפלתו נשמעה תפלתו יותר מתפלת אחרים עליו, וכן כל חולה אם יכוון את לבו בתפלתו תהא תפלתו מקובלת לפני המקום.

פרק כב

פרק כב, ד

וירא את המקום מרחוק,

ראה ענן קשור על ההר.

קשה, מנא לו יש לומר מדכתיב מרחוק שהוא לשון ענן, כדכתיב במעמד הר סיני: **ויעמדו מרחוק** ושם היה הענן, כדכתיב: **וענן כבד על ההר** אף מרחוק הכתוב כאן לשון ענן, דהיינו כפי' רש"י.

פרק כב, ו

מאכלת,

סכין על שם שאוכלת הבשר וכו'

דבר אחר:

זו נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלין מתן שכרה.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון קשה דהוה ליה למכתב אוכלת דהיינו לשון שאוכלת בשר, והשתא דכתב מאכלת משמע שמאכלת את אחרים. ויש מתרצים שלכך פי' רש"י דבר אחר שלא מצינו מאכלת בתורה אלא במקום זה, ודקדקו דבר זה מלשון רש"י שאמר זו נקראת מאכלת דמשמע זו בלבד ולא במקום אחר, לפי שישראל אוכלין וכו'.

אודה שמך איום ונורא,
אמצתני בסדר וירא,
וברצונך ממית ומחיה,
סמכני בויהיו חיי

פרשת חיי שרה

פרק כג

פרק כג, א

ויהיו חיי שרה,

לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו וכו' עד שווין בטובה.

קשה שהרי גבי אברהם לא דריש רק לדבר אחד, בן מאה כבן שבעים וכבן חמש בלא חטא. ועוד שהרי גבי ישמעאל לא דריש להו כלל. ויש לומר דהכא דריש הכי משום דסמיך אסיפא דקרא דכתיב שני חיי שרה דלא אצטריך אלא למימר כולן שוין בטובה. ואם היינו דורשין כמו באברהם לא היה צריך דכבר שמעינן ליה מרישיה דקרא וגם גבי אברהם לא דרש ליה אלא מכח ייתורא דקרא, דכתיב: **ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי**, אבל גבי ישמעאל דליכא שום יתורא לא דריש. מהר"ר.

מה בת עשרים לא חטאת אף בת מאה בלא חטא,

קשה מה רצה לדרוש בת מאה לענין חטא. יש לומר שכן מצינו במקום אחר חטא אצל בן מאה כדכתיב. ישעיה ס"ה פסוק כ': **והחוטא בן מאה שנה יקולל**. ומה שאמר.

ובת כ' כבת ז' ליופי,

קשה, דאדרבה גנותא הוא שהרי אשה יפה יותר בת כ' מבת ז' כשהיא קטנה. יש לומר דהכי קאמר מה בת ז' היתה יפה מחמת עצמה ולא על ידי קשוטין, אף בת עשרים היתה יפה בטבעה לא כחל ולא פירכוס.

פרק כג, ב

קרית ארבע,

על שם ד' ענקים שהיו שם אחימן וכו'.

דבר אחר:

על שם ד' זוגות שנקברו שם וכו'.

קשה, מאי דבר אחר, יש לומר דלפירוש הראשון אין טעם לספור זה בכאן שאינו מענין הפרשה לקרותה קרית ארבע על שם ד' ענקים כי מה ענין זה לכאן, לכך פירש דבר אחר על שם ד' זוגות.

ויבא אברהם, מהיכן בא, מהר המוריה

לספוד לשרה ולבכטה,

נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק וכו'.

קשה, מנא לו שמהר המוריה בא. ועוד מה קשה לו על הסמיכות הזו שהוצרך לדרוש אותו ועוד אם היה רוצה לדרוש הסמיכות היה לו לשאל בתחלת הפרשה למה נסמכה כי זה דרכו בשאר מקומות. ועוד היכן נסמכה מיתת שרה לעקידה, הרי יש ביניהם פרשת **הנה ילדה מלכה וגו'.** יש לומר ולהשיב על כל הקושיות הללו בדרך זו כי מדסתם לן הכתוב וכתב ויבא אברהם ולא כתב מהיכן בא, יש לנו לומר שמהר המוריה בא שהוא המקום הכתוב למעלה שהיה בו אברהם בעת עקידת יצחק. והנה אם כן נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק בפסוק זה שכתב ויבא אברהם לספוד לשרה שלא היה צריך לכתוב ויבא אברהם אלא ללמדנו שביאת אברהם מהר המוריה, כלומר עקידתו של יצחק היתה גרמה לספוד לשרה ולבכטה כדמפרש רש"י ואזיל ואם כן סרו כל הקושיות כי מה שקשה מנא לו שבא מהר המוריה כבר אמרנו שמוכיח אותו מדסתם לן הכתוב לא פירש מהיכן בא. ומה שקשה מפני מה הוצרך לדרוש הסמיכות הזו, מפני שלא היה צריך לכתוב כלל ויבא אברהם אלא להודיענו שביאת אברהם היתה סיבה לספוד לשרה. ומה שקשה למה לא שאל רש"י למה נסמכה בתחלת הפרשה. ועוד שיש ביניהם פרשת **ויגד לאברהם,** כבר אמרנו שאין הסמיכות בפרשיות אלא בפסוק **ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכטה.**

פרק כג, ד

גר ותושב,

גר מארץ אחרת וכו'. ומדרש אם תרצו הריני גר ואם לא אטלנה מן הדין שאמר לו

הקדוש ברוך הוא לזרעך אתן.

קשה, אם אמר הקדוש ברוך הוא לתת הארץ לבניו לא אמר לתתה לו. יש לומר שמאחר שנאמר לו לירושה דכתיב וירש זרעך ש"מ שהארץ שלו ובניו נוחלין אותה כעין ירושת אבות, זהו שאמר בכאן אטלנה מן הדין וכו'.

פרק כג, ט

מערת המכפלה,

בית ועליה על גביו

דבר אחר:

שכפולה בזוגות.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון הל"ל הכפולה דמשמע שכפולה מעצמה עכשיו שכתב המכפלה משמע שהיא כפולה מחמת דבר אחר שנתוסף בה והיינו שכפולה בזוגות.

פרק כג, יג

נתתי כסף,

מוכן הוא אצלי, והלואי נתתיו כבר,

קשה למה לא פירש בכאן גבי כסף כמו שפי' למעלה גבי שדה שאמר שם הרי היא כמו שנתתיה לך. יש לומר דלעיל לענין שדה אמר הרי היא כמו שנתתיה לך לפי שבמכירת השדה אין בה שינוי שאינו יוצא מיד ליד. לכך אמר הרי היא כמו שנתתיה לך, אבל בכסף שיצא מידו של זה ונכנס בידו של זה לא שייך לומר הרי היא כמו שנתתיו לך ולכך פי' בו מוכן הוא אצלי והלואי נתתיו לך כבר.

פרק כג, טז

לעפרון,

עפרן כתיב חסר וי"ו מפני שאמר הרבה ואפי' מעט לא עשה

פי' דגרעותא הוא דמשמע לשון עפר כלומר עפרא בפומיה.

פרק כד

פרק כד, ח

ונקית משבועתי זאת,

וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא.

קשה, מנא לו שיתיר לו ליקח מבנות ענר אשכול וממרא יש לומר שאברהם השביעו משני דברים האחד: **אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני**, דהיינו כנעני דעלמא, והשני: **אשר אנכי יושב בקרבו** דהיינו מבנות ענר אשכול וממרא וסמוך ליה כתוב: **ונקית משבועתי זאת** דמשמע דשבועה האחרונה דסמוכה למקרא זה דהיינו שלא יקח מבנות ענר אשכול וממרא כדמפרשנא.

פרק כד, י

מגמלי אדוניו,

ניכרין משאר גמלים היו שהיו יוצאין זמומים מפני הגזל.

קשה, דא"כ עדיף כחו דחמורו של ר' פנחס בן יאיר מגמלי אברהם אבינו שהרי חמורו של ר' פנחס מעצמו היה פורש מן האיסור ולא היה אוכל טבל כדאית' בגמ' חולין ואלו גמליו של אברהם היה צריך שיצאו זמומים להפרישן מן האיסור. יש לומר שחמורו של ר' פנחס בן יאיר היה פורש מן האיסור מעצמו לפי שהוא היה מרכבתו של צדיק המיוחדת לו וכדאמרין בעלמא אפי' בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידם אבל אלו הגמלים היו מיוחדים למשא ואולי כי מרכבתו של אברהם ממש היתה נבדלת מהאיסור כחמורו של ר' פנחס או יותר ממנו.

וכל טוב אדניו בידו,

שטר מתנה כת' ליצחק על כל אשר לו.

קשה מנא לו דאי מלישנא דידו תאמר שר"ל ברשותו, כמו: **ויקח את כל ארצו מידו**. יש לומר מדכתיב **ויקח עשרה גמלים וילך** והדר כתיב **וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך** ולא הוצרך לכתוב וילך תרי זמני אלא שכתב וילך הראשון להפסיק בין גמלי אדוניו לכל טוב אדוניו בידו להשמיענו שטוב אדוניו האמור כאן אינו דומה לגמלים שאינן דבר הנקח ביד, דאדרבה הוא זה דבר הנקח ביד ממש והיינו שטר מתנה כפי' רש"י ופי' בידו בידו ממש ואינו ברשותו.

פרק כד, יד

ובה אדע.

לשון תחינה וכו'

לכך פי' שהוא לשון תחינה משום שלא יהיה נחוש דהא בן נח מוזהר על הניחוש כדאיתא בפרק ארבע מיתות בסנהדרין כל האמור בפר' מכשף בן נח מוזהר עליו מהר"ר.

פרק כד, יז

וירץ העבד לקראתה,

לפי שראה שעלו המים לקראתה

קשה מנא לו. יש לומר דנפקא ליה מדכתיב לקראתה דהל"ל וירץ אליה שהרי הוא היה עומד על העין או הבאר והיא שאבה והלכה ללכת לדרכה כדכתיב: **ותמלא כדה ותעל**, ואינו נופל לשון לקראתה אלא כשאדם הולך למזרח וחבירו למערב והולכים זה לקראת זה אבל כאן ששניהם הולכין בדרך אחד היה לו לכתוב וירץ העבד אחריה אלא שכתב לקראתה שפירושו וירץ העבד על מעשה לקראתה, כלומר שראה שעלו המים לקראתה

ורמז לנו הכתוב דבר זה שבכולן כתיב יוצאות לשאוב מים ואלו ברבקה לא כתיב ותשאב אלא **ותמלא כדה ותעל**, דמשמע בלא שאיבה כלל ואעפ"י שכתוב אחר כן: **ותשאב לכל גמליו**, לאו כל שעתא מתרחיש ניסא.

פרק כד, כה

מספוא,

כל מאכל בהמה קרוי מספוא.

קשה, מאי משמע דלשון מאכל בהמות הוא. יש לומר מדברי רבותינו ספי לתורי ספי ליה כי תורא שפי' תנו מאכל לבקר תנו לו מאכל לשור אף זה מספוא לשון מאכל בהמות לכך פרש"י כן.

פרק כד, כט

וירץ לבן,

למה וירץ ועל מה רץ.

נ"ל לפרש דרש"י מקשה שני דברים למה היתה הריצה ולמה כתב וירץ קודם **ויהי כראות הנזם** ועל זה אמר הריצה היתה בשביל שראה את הנזם ואת הצמידים. ולכך כתבו קודם שאלמלא כתב **ויהי כראות הנזם** וכו' ובשמועו דברי רבקה אחותו הייתי שומע כי הריצה היתה בעבור שמיעת דברי אחותו אבל עתה שסמך **ויהי כראות הנזם** אל וירץ שמעינן שהריצה היתה בעבור ראיית הנזם. מהר"ר ואחרים פרשו למה וירץ כלומר למה כתב לנו הכתוב וירץ לבן ולבן עצמו על מה רץ דמאחר דלבן רשע היה אין לומר שסיפר לנו הכתוב דבר זה להשמיענו שבחו שרץ להכניס אורחים לתוך ביתו והוא עצמו למה הלך במרוצה אלא **ויהי כראות את הנזם**, שנתן את עיניו בממון.

פרק כד, לא

ואנכי פניתי הבית,

מעבודת אלילים.

קשה מנא ליה. יש לומר מדכתיב. **בא ברוך ה'** כלומר אתה המאמין בהקב"ה **למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית** כמו שתרצה והיינו מע"ז. ויש לומר עוד דנפקא ליה מדכתיב ואנכי דהל"ל [ואני] שמלת אנכי לשון נקבה אלא דבא לרמוז שיהיה מאמין באנכי כלומר במי שאמר: **אנכי ה' אלהיך**, שהרי פניתי הבית מע"ז ולכך פי' רש"י בדרך זה.

פרק כד, לט

אולי,

אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר וכו'.

יש לומר דלכך אמר להן כדברים האלה כדי שיאמינו לו, כלומר אם תחשבו כי כל אלה הדברים אני בודה מלבי כי לולא אהבתי את אדוני הייתי חפץ שלא הייתם נותנים אותה אליו כדי שאתן לו את בתי, כי כן אמרתי לאדוני.

פרק כד, מב

ואבא היום אל העין,

היום יצאתי והיום באתי,

יליף ליה מיייתורא דהיום שלא הוצרך ליכתב אלא לאשמו עינן, היום יצאתי והיום באתי.

פרק כד, נ

וען לבן ובתואל,

רשע היה והשיב לפני אביו.

קשה והרי השבטים השיבו לפני אביהן, כדכתיב: **ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו,** ולא אמרי' בהו שהיו רשעים יש לומר דלא כתיב בהו ויענו בני יעקב ויעקב כמו שכתוב כאן לבן ובתואל דיעקב לא השיב דבר אחריהם כמו שהשיב בתואל אחרי לבן. ועוד יש לומר שהשבטים לא נקראו רשעים שמתחלה הסכים יעקב שלא לדבר באותו מעשה והניח הדבר עליהם, כדכתיב: **והחריש יעקב עד באם.**

פרק כד, נה

אחיה ואמה,

ובתואל היכן היה רצה לעכב וניגף באותה הלילה

אמרו בפסוק: **ויושם לפניו לאכול,** אל תקרי ויושם אלא שיש סם שנתנו סם המות בקערת אליעזר ובא המלאך והחליף הקערה שלו לקערת בתואל והיינו דאמר רש"י שניגף באותו הלילה ימת. **אורך ימים ושנות חיים ושלוש ימי יוסף לך.**

ימים,

שנה, שכן נותנים לבתולה לפרנס עצמה בתכשיטין

פי' מקרא מלא הוא במגלת אסתר כדכתיב: **מקץ היות לה כדת הנשים י"ב חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן וכו'.**

פרק כד, סב

ויצחק בא מבוא באר לחי רואי והוא יושב בארץ הנגב. נראה לפר' דזה הפסוק בא להשמיענו מה טעם הלך יצחק להתפלל בשדה וכי לא היה לו מקום קבוע לתפלתו לכן

אמר שבא מבאר לחי ראי ועדיין לא הגיע בארץ הנגב אשר שם היה יושב ולכך הלך לשוח בשדה. ומה שאמר רש"י **מבא באר לחי רואי** שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה, קשה מנא לו יש לומר דנפקא ליה מדכתיב: **מבוא** שהוא לשון ביאה ובעילה.

פרק כד, סד

ותרא את יצחק,

ראתה אותו הדור ותוהה מפניו.

יש לומר הדור מעוקל ועקום כמו: **והדורים אישר**, ובלשון רז"ל הדרא דכנתא והיה יצחק בא מגן עדן שהלך להתרפאות מהחבורה שעשה לו אביו בצוארו בשעת עקידה והיה מהלך עתה וראשו למטה ורגליו למעלה כדרך כל העולין באוב והוא פי' הדור שאמר רש"י.

פרק כד, סז

האהלה שרה אמו,

שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה

בעיסה וענן קשור על האהל.

יש לומר לפי שהאשה מצווה על ג' דברים בנדה ובחלה ובהדלקת הנר ולפי ששרה היתה זריזה בשלשתן היו אלה הג' דברים מדה כנגד מדה כלפי שהיתה זהירה בהדלקת הנר היה נר דלוק מע"ש לע"ש. ולפי שהיתה זהירה בחלה היתה ברכה מצויה בעיסה. ולפי שהיתה זהירה בנדה היה הענן קשור על האהל שאוהל לשון תשמיש כד"א: **שובו לכם לאהליכם**, וכשמתה שרה לא היתה שם אשה זהירה בדברים הללו ופסקו כשבאת רבקה שגם היא היתה זהירה בשלשתן חזרו.

פרק כה

פרק כה, א

קטורה,

זו הגר,

קשה מנא לו. יש לומר מדכתיב ויוסף משמע שהיתה לו כבר פעם אחרת וזו היא הגר ונקראת **קטורה**

על שם שנאין מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה וכו'.

פרש"י בכאן ג' דברים שאילו לא פירש אלא על שנאים מעשיה כקטרת היה לו לינקד קטורה בחולם כלשון: **ישימו קטורה באפך**, ועכשיו שנקוד בשורק הוא לשון קשירה ותקשור מתרגמין וקטרת ואלו לא היה אלא לשון קשירה, היה לו לכתוב קשורה, עכשיו שכתב קטורה ש"מ תרתי לשון קשירה ולשון קטרת כדפירש"י.

פרק כה, ה

ויתן אברהם,

אמר ר' נחמיה ברכ' דייתקי נתן לו,

פי' דייתקי דא תהי קיים לפי שצוואת שכיב מרע צריך לקיימו לכך היא נקראת בל" זה. שר"ל שהברכות שנתן לו הקדוש ברוך הוא כדכתיב: **והיה ברכה**, שפי' הברכות יהיו מסורות בידך הניחם ליצחק ולא פי' רש"י המקרא כמשמעו שנתן לו כל הממון שלו לפי שכבר כתוב לעיל: **ויתן לו את כל אשר לו**, וגם פי' לעיל: **וכל טוב אדוניו בידו** שטר מתנה כתוב ליצחק על כל אשר לו ולפי שפי' **ויתן את כל אשר לו ליצחק** ברכות דייתקי שלו פי' ג"כ המתנות של בנות הפלגשים שנתן להם שמות הטומאה דגמיר ליה מדכתיב הפלגשם חסר דקרינן ליה פלגש שם כלומר שמות הטומאה מסר להם.

פרק כה, ו

הפילגשם,

נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה וכו'.

קשה אמאי אצטריך לפרש בכאן ההפרש שיש בין נשים ופלגשים, יש לומר לפי שאמר לעיל קטורה זו הגר וקשה שבמקום אחר קורא אותה פילגש, בדברי הימים **ובני קטורה פילגש אברהם** וכאן קורא אותה **אשה ויקח אשה ושמה קטורה** לפיכך פי' נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה כלומר כל זמן שהיתה שרה קיימת נקראת פילגש, שהיה מחזיק בה בלא כתובה ואחרי מות שרה שהיה מחזיק בה בכתובה נקראת אשה כדכתיב כאן. **ויקח אשה**.

פרק כה, ח

ויגוע, לא נאמר גויעה אלא בצדיקים קשה שהרי בדור המבול כתיב בהו. **ויגוע כל בשר הרומש**, ורשעים גמורים היו יש לומר הכי קאמר לא נאמרה גויעה אצל מיתה אלא בצדיקים כדכתיב כאן **ויגוע וימת** ובדור המבול לא כתיב בהו גויעה אצל מיתה תרצו בגמ' מיתה וגויעה קאמר. חיה נחיה **למה נמות**.

סמכתני נוטה שמי שפרה,

בסדר ויהיו חיי שרה,

ולשמך אזמר בקול תודות,

כי תאמצני באלה תולדות.

פרשת תולדות

פרק כה, יט

ואלה תולדות יצחק,

יעקב ועשו האמורים בפרשה.

פי' דמאחר שכתב אלה תולדות דמשמע שרוצה לספר שם בניו היה לו לומר אלה תולדות יצחק יעקב ועשו האמורים לכך פי' שהאמת כן הוא, אך טעמו נמשך לפניו. ועל ידי שכתב

יצחק בן אברהם, הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק עד

מה עשה הקדוש ברוך הוא צר קלסתר פניו של יצחק וכו'

קשה אדרבא אמרינן רוב ממזרין דומין לאביהן ואם כן זהו חוזק ראייה לאומרים מאבימלך נתעברה שרה. יש לומר שמה שממזרין דומין לאביהן זהו כשהאשה מזנה בסתר שמפני פחדה פן יבוא בעלה היא מהרהרת תמיד בו בשעת זנותה ולכך הבנים דומין לאביהן מפני דמיון אמותיהן והרהורן בו, אבל כאן שלא זנתה שרה במסתר פנים מאברהם אלא לוקחה בגלוי לבית אבימלך, לא היתה צריכה להרהר באברהם ולפחד ממנו ואם היה יצחק דומה לאברהם אין בזה פתחון פה לליצני הדור לומר בשביל כן שמאבימלך נתעברה שרה. ומהר"ר כתב וזה לשונו מקשין העולם דזו אינו ראייה לומר שלא נתעברה מאבימלך שרוב נשים מזנות דעתן על בעליהן ונעשה הוולד כצורת הבעל ע"כ מפרשין דבר אבימלך וא"כ היה ממזר הלב כשהאיש או האשה חושבים בנשים או באנשים אחרים נקרא הולד ממזר הלב כדאי' במסכת כלה, וע"כ צר הקדוש ברוך הוא פניו כצורת אברהם להורות שלא היתה מחשבתה רק באברהם.

פרק כה, כ

בן ארבעים שנה,

שהרי כשבא אברהם מהר המוריה וכו'.

קשה, למה הוצרך רש"י להגיד היאך היה בן מ' שנה בקחתו את רבקה וכי אין הכתוב כדאי לסמוך עליו שהוצרך רש"י לאמת את דבריו. יש לומר לפי שקשה מעט איך שהה יצחק מ' שנה קודם שישא אשה, שהרי שנינו בן י"ח לחופה וזה דבר תימא שהאבות הקדושים שמדרכן אנו למדין יספר לנו הכתוב בגנותן, לכך אמר רש"י אל תתמה על זה שהרי לא יכול לקחת קודם לכן שהרי מבנות כנען לא יכול לקחת וכשבא מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה והיה אז בן ל"ז שנה המתין לה שלשה שנים עד שתהא ראויה לביאה.

פרק כה, כא

כי עקרה היא. נראה לי שבאמאי כתיב הוא בוי"ו שבא להורות שגם יצחק היה עקר כמו שאמרו רז"ל שהאבות טומטומין היו וכן מה שכתוב הוא בוי"ו בפסוק **וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא**, בא להורות שגם לרבקה שאלו מי הוא ואמרה להם אחי הוא. מהר"ר.

ויעתר לו

נתפצר ונתפתה לו לנכח אשתו זה עומד וכו'.

אין להקשות למה פ"י ויעתר לו קודם שיפרש **לנכח אשתו** הקודם לו בפסוק שהוצרך לעשות כן כדי לפרש מלת ויעתר סמוך למלת ויעתר ששניהם מלת לשון הפצרה.

פרק כה, כב

ויתרוצצו וכו', עד -

עוברת על בתי ע"ז ועשו רץ ומפרסם לצאת.

רש"י תפש בכאן שטתו כדברי האומר שיצר הרע נתן באדם מעת יצירה שנאמר. **ובחטא יחמתני אמי**, ואעפ"י שלמעלה בסדר תולדות נח בפסוק מנעוריו תפש שטתו כמאן דאמר משעת לידה, כדכתיב. **לפתח חטאת רובץ**, שדבריו סותרין זה את זה כן דרך רש"י בהרבה מקומות כשיש מחלוקת בין החכמים ושניהם מביאין ראיה מן המקראות כשמפרש הפסוקים מביא דברי מאן דהוא על הפסוק המסייע לו ולפ"י בפסוק מנעוריו המסייע למאן דאומר משעת לידה תפש שטתו כמותו ובפסוק זה **דויתרוצצו הבנים** המסייע למאן דאמר משעת פקידה תפש שטתו כמותו דאמר דעשו רץ ומפרסם לצאת על בתי ע"ז.

דבר אחר:

מתרוצצין זה עם זה ומריבין וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפ"י הראשון שמפרש לשון ריצה היה לו לכתוב וירוצו לכך פ"י דבר אחר מתרוצצים זה עם זה דהשתא אתי שפיר.

ותלך לדרוש את ה'

לבית מדרשו של שם הלכה.

נרא' דדריש ליה מן ותלך דלא ה"ל למכתב רק ותדרוש את ה' ויאמר ה' לה ע"י שליח דדריש מייתור תיבת לה דלא ה"ל רק ויאמר ה' והוא ידענא דלה היה מדבר אלא לכך כתב לה שהוא כמו ויאמר לאמר לה. מהר"ר.

פרק כה, כג

שני גוים,

גיים כתיב אלו אנטונינוס ור' שלא פסקו משלחם לא צנון ולא חזרת וכו'.

פי' גיים גאים ר"ל ב' גדולים והם אנטונינוס שהיה שם קיסר ומזרע עשו ור' היה נשיא ומזרע יעקב ומה שאמר לא צנון ולא חזרת פי' שמתוך שהיו עשירים גדולים היו אוכלים מאכלים הרבה והיו צריכין לאכל בכל סעודה צנון כדי שיתחתך המאכל וחזרת לפי שמהפך המאכל בתוך הבני מעים כדי לקרב העכול, כך פי' דבר זה כמשמעו במסכת ע"ז אמנם רבים מבני עמנו פי' צנון וחזרת רמז לדברי תורה וצנון משל אל הקושיות והפירוטין לשון צנון ושנון וחזרת משל אל התירוטין והתשובות מלשון חזרה והשבה.

ושני לאומים,

אין לאום אלא מלכות,

קשה מנא לו. יש לומר שכן מצינו לשון חוזק אצל מלכות, שנאמר. **ויתן עוז למלכו, וכאן כתיב יאמץ** שהוא לשון חוזק.

פרק כה, כו

בעקב עשו,

סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו וכו' יעקב בא לעכב שיהיה הוא ראשון וכו'. קשה, איך אמר שבא לעכבו דהא אמרינן שהוא סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו וגו'. יש לומר שעל האמת בא יעקב לעכבו ולפיכך תפש בו, אבל לא היה לו לתפוש בעקב אלא בזרועו או בצוארו, שאין דרך אדם הרוצה לעכב את חברו לתפוש בעקבו, לפיכך אמר רש"י בכאן שאחיזת העקב היתה סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו.

ויקרא שמו יעקב,

אמר הקדוש ברוך הוא אתון קריתון וכו'.

דבר אחר:

אביו קרא לו כן.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי פי' הראשון לא היה לו לכתוב **ויקרא שמו יעקב** תכף אחר **וידו אוחזת בעקב עשו**. ועוד שהרי לא חפץ הקדוש ברוך הוא באותו שם שהרי שנה את שמו ישראל לפי' פי' דבר אחר, אביו קראו יעקב.

ויצחק בן ששים שנה,

שהרי עשר שנים משנשאה וכו'.

קשה כדמקשינן לעיל גבי בן ארבעים שנה לא הוצרך רש"י לאמת את דברי הכתוב. יש לומר דקשה לן איך שהה יצחק עם אשתו כ' שנה טרם יתפלל עליה שהרי בן מ' שנה היה

כשנשאה ובן ס' כשנולדו לכך אמר רש"י אל תתמה על זה כי הוצרך להמתין עשר שנים עד שתהא ראויה לביאה ועשר להריון קודם שיתפלל עליה.

פרק כה, כז

ויגדלו הנערים ויהי עשו,

כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרין וכו'.

קשה, דהא אמר לעיל מן המעים היו נפרדין אבל היו עושין מעשיהן בסתר ולא נכרו ונתפרסמו לבני אדם עד שהגדילו. ויש נוסחאות שכתוב בהן.

כיון שנעשו בני י"ג שנה וכו'.

וטעות הוא דהא אמר לקמן שביום שמת אברהם בו ביום מרד עשו ולא מת אברהם עד שהיה עשו בן חמש עשרה שנה.

יודע ציד,

לצוד אביו שואלו אבא היאך מעשרין את התבן והמלח.

פי' שהיה שואל מה טעם מעשרין את התבן שאינו ראוי למאכל אדם והמלח שאינו מגדולי קרקע וכסבור אביו שהוא מעשרן מפני היותו מדקדק במצות. ואין לפרש היאך מעשרין כמשמעו כיצד מעשרין התבן והמלח שאם באנו לעשרן נוציא מהן אחד מעשרה כשאר הדברים המתעשרין ומה טעם לשאלה זו. וכלפי שפי' **יודע ציד איש שדה** שהם תארי עשו לשנים מאחר שכתב הכתוב את שניהם שהיה די באחד מהן אלא להגיד שהן שתיים פי' ג"כ תואר יעקב לשנים. כלפי שהיה עשו יודע ציד לצוד ולרמות היה **יעקב איש תם** אינו בקי לרמות וכלפי שהיה עשו איש שדה אדם בטל וצודה חיות היה יעקב **יושב אוהלים** בביתו של שם ועבר.

פרק כה, לא

בכורתך לי,

לפי שהעבודה בבכורות וכו'.

נ"ל דלכך פי' שרצה לקנות הבכורה מפני העבודה ולא מפני ירושת ארץ כנען, מפני שבשביל הירושה לא היה קניינו מועיל כלום דהוה ליה דבר שלא בא לעולם כדאמר בעלמא מה שאירש מאבא מכור לך לא אמר כלום דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם לכך פי' שרצה לקנותה בשביל העבודה.

פרק כו

פרק כו, ה

וישמור משמרת,

גזרות להרחקה וכו'.

פי' שכן דרשו רז"ל בפסוק **ושמרתם את משמרת**, עשו משמרת למשמרתי ולא משמרת למשמרות משמרת מלאן שאין גוזרין גזרה לגזרה אלמא דגזרות קרי להו משמרת ומלאן אמרו רבותינו ז"ל אפי' עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו.

פרק כו, ח

וישקף אבימלך,

ראה משמש מטתו.

קשה מנא לו. יש לומר דגמיר ליה מדכתיב **והנה יצחק מצחק** והוא לשון ערוה כד"א **לצחק בי**. וקשה דאם כן היה לו לתפוש מלת מצחק ושם היה ראוי לומר וראה משמש מטתו ומה לו לומר דבר זה על מלת וישקף. יש לומר דרש"י אתא לטעמיה שפי' בכמה מקומות כל השקפה שבמקרה לרעה ואולי תתמה כאן מאי רעה איכא לכך הקדים רש"י ואמר גם בכאן יש רעה שראה משמש מטתו וזהו לשון וראה בוי"ו יתירה כלומר ואל תתמה ללשון **וישקף** שהרי ראה משמש מטתו וקשה איך היה יצחק משמש מטתו ביום. יש לומר שכך אמר חכמים תלמיד חכם מאפיל בטליתו ומשמש. ועוד קשה איך היה משמש מטתו בשני רעבון. ויש לומר כדאמר' חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשנת רעבון ואעפ"י שהיו לו יעקב ועשו מ"מ הוה ליה מחשוכי בנים הואיל ולא היה לו בת נקבה ואליבא דמאן דאמר זכר ונקבה במסכת יבמות. ומהר"ר כתב שאל השואל מנא ליה הא ואי משום מצחק היה לו להזכיר והנה יצחק מצחק ראה משמש מטתו ונ"ל דדייק ליה **מוישקף אבימלך בעד החלון** ר"ל חלונו של יצחק שהשקיף שהיה סוגר חלונו והבין כי היה רוצה לשמש מטתו כי חלילה שהיה משמש במקום שיוכלו לראותו משם.

פרק כו, י

אחד העם,

המיוחד בעם זה המלך.

קשה, מנא לו תאמר אחד העם כפשוטו. יש לומר לפי שנאמר : **והבאת עלינו אשם**, וזה דבר תימא שבשביל אחד העם יבא אשם על כולם ע"כ פי' זה המלך שהוא גדול שבכולם ועל עונו יהו נתפשין כל אנשי הדור, ושפיר קאמר והבאת עלינו אשם.

פרק כו, יב

בשנה היא,

אעפ"י שאינה כתקנה וכו' עד ורבותינו אמר אומד זה למעשר היה.

אין לפרש שיצחק שער תבואתו להוציא ממנה מעשר באומד שהרי אסור לעשות כן, דתנן ואל תרבה לעשר אומדות, אלא פי' שאמדה שראויה לעשות כל כך תבואה שיוציאו ממנה כך וכך מעשרות ועשתה על כל אחד מהמעשרות שאמדה מאה.

פרק כו, יג

כי גדל,

שהיו אומר זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך.

פי' לענין הברכה ולא לענין העושר כלומר יותר נכון ומעותד לברכה זבל של יצחק לזבל בו את הקרקע שהברכה מצויה בו יותר מכספו וזהבו של אבימלך. ושמעתי אומרים דנקט רש"י זבל פרדותיו לרבותא כלומר שאף הפרדות שהם דבר המזיק היה הברכה מצויה בזבל שלהם. ואומר שראה רש"י דבר זה מלשון כי גדל מאד שמלת מאד היא מלה הנדרשת על מלאך המות כדדרשינן בפסוק: **והנה טוב מאד**, טוב זה מלאך הטוב מאד זה מלאך המות לכך אמר רש"י בכאן זבל פרדותיו שהפרדות קרויות מלאך המות כדאמרינן בגמ' דחולין במעשה דר' פנחס בן יאיר.

פרק כו, כב

ופרינו בארץ,

תרגומו: וניפוש בארעא.

צריך לישוב מה בא ללמדנו. ונראה משום דכתיב ברישא דקרא **כי הרחיב** דמשמע משעבר והייתי יכול לטעות ולומר וכבר ופרינו בארץ וניפוש לשון עתיד הוא. מהר"ר.

פרק כו, לה

ותהיין מורת רוח,

כל מעשיהם לעצבון וכו'.

דבר אחר:

מורת רוח מקטרות מור ובשמים לע"ז וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי פירוש הראשון היה לו לומר ממרות רוח שמתישב יותר על הלשון לכך פי' דבר אחר, לשון מר ואהלות.

פרק כז

פרק כז, א

ותכהין,

בעשן

דבר אחר:

כדי שיטול יעקב הברכות.

פי' שעשה רש"י בכאן ב' פירושי' כנגד ב' פירושי' שעשה על מורת רוח שאם הוא לשון מור א"כ היו מקטרות לע"ז שייך לפרש ותכהין בעשן, ויהיה נמשך עם מה של אחריו ואם

הוא לשון המראת רוח דא"כ לא נזכר שהיו מקטרות אין שייך לפרש ותכהין בעשן ונפרש ותכהין כדי שיטול יעקב את הברכות ויהיה נמשך למה שלפניו והוא ספור הפרשה.

פרק כז, ג

תליך,

חרבך

שא נא,

לשון השחזה וכו'.

קשה, למה פי' תליך קודם שיפרש שא נא הקודם לו בפסוק. יש לומר שמתוך ששא נא לשון השחזה כדמוכח ואזיל לכך אנו מפרשים תליך חרבך שאלולי כן לא ידענו מהו תליך ואלו פירש המקרא על הסדר לא היינו יודעי' מנא לו.

פרק כז, טו

החמודות,

נקיות.

דבר אחר.

שחמד אותן מנמרוד.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי' הראשון הל"ל נקיות ממש לכך פי' דבר אחר. ופי' שחמד אותן מנמרוד אמרו במדרש שהם כתנות עור שעשה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון ועל הכתנות הללו היו מצוירות צורות כל חיות שבעולם וכל זמן שהיה אדם נוגע באחת מהצורות היה החיה ההיא באה לפניו ועושה בה כל חפצו והכתנות הללו היו עתה של נמרוד וזהו שכתוב בו בנמרוד: **גבור ציד לפני ה'** ואמר עשו לנמרוד שישאיל לו המלבושים ההם והשאלים לו ונגע בצורת האריה והביאו לפניו והטריף את נמרוד והרגו ונשאר המלבושים בידו, ולזה אמר רש"י בסמוך אשר אתה בבית והלא כמה נשים היו לו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן פי' שהיה מתירא פן יתנו עיניהם לזנות עמו וימיתוהו באותן הצורות שעל הבגדים ההם ולכך הפקידם אצל אמו.

פרק כז, כא

גשה נא,

אמר אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו.

קשה שהרי אמר למעלה כסבור אביו שהוא מדקדק במצות אלמא היה אצלו בחזקת אדם כשר ואיך אמר בכאן אין דרכו להיות שם שמים שגור בפיו, יש לומר שגם זה שבחו הוא כלומר לפי שאדם כשר הוא אין דרכו להיות שם שמים שגור בפיו עתה בבואו מן השדה וידיו מלוכלכות וגופו מטונף.

פרק כז, לג

ויחרד,

ראה גיהנם פתוח תחתיו,

קשה מנא לו, יש לומר מדכתיב איפה בה"א שהיא לשון אפייה ובישול והיינו גיהנם שיש בו אש ומבעיר ומצאתי כתוב דנפקא ליה מדכתיב **ויחרד**, וכתיב התם: **חרדת אדם יתן מוקש**, ואין מוקש אלא גיהנם, דכתיב: **לסור ממוקשי מות**.

פרק כז, מו

קצתי,

מאסתי.

קשה מאי קשיא ליה שהוצרך לפרש כן, יש לומר שהייתי יכול לטעות ולפרשו לשון קציצה וכריתה לכך פי' קצתי מאסתי כי לא יתכן לפרש לשון כריתה, הואיל ונקשר עם בי"ת במלת בחיי.

פרק כח

פרק כח, ה

אם יעקב ועשו. צריך לישוב מה בא ללמדנו. ויש לומר דהזכיר זה לומר שלכך שלחה יעקב אצלו לפי שהיה קרוב לשניהם ובעבור זה יוכל לספר לו את כל דברי הריבות אשר בינו ובין עשו אחיו כי בין אנשים נכרים לא יהיה כבודו לספר להם דברי ריבותם. מהר"ר.

אם יעקב ועשו, הר"ר ליאון פי' שבא ללמדנו שהיה אחי רבקה דהות אם עשו הרשע כאשר היה הוא רשע וש"מ רוב בניו דומי' לאחי האם.

חננתי עזרה שוכן שחק,

בסדר ואלה תולדות יצחק,

ושיחי לפניך צור ירצה,

ועזרני בחדושי סדר ויצא.

פרשת ויצא

פרק כח, י

ויצא יעקב, על ידי שבשביל שראה וכו' פי' דקשה ליה לרש"י שכבר כתב למעלה: **וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם**, ולמה הוצרך לחזור ולכתוב כאן **ויצא יעקב וכו'** לכך אמר שמפני ההפסקה,

שרעות בנות כנען חזר לענין ראשון.

וקשה למה כפל רש"י את לשונו לכתוב על ידי שבשביל היה די לו באחד מהם, יש לומר דהכי קאמר ע"י שראה שרעות בנות כנען והלך אל ישמעאל בשביל כך הפסיק העניין וכו' ואלו כתב בלשון זה ממש היה צריך לכתוב אחר כך בשביל כך הפסיק העניין וכו' וכדי שלא להאריך במלת כך קצר הלשון וכתב שתי המלות סמוכות זו לזו על ידי שבשביל. עוד יש ליישב דהכי קאמר על ידי שהזכיר הכתוב שבשביל שראה שרעות בנות כנען הלך אל ישמעאל וכו' קצר הלשון וסמך על המבין. ומהר"ר כתב מקשין העולם מה ר"ל ע"י שבשביל ותירץ מהר"ר פיצ"ן שהם ב' דברים ופי' ויצא יעקב על ידי ר"ל בסמוך כלומר תכף שברכו אביו יצא מבאר שבע ודורש דבר זה מכח הפרשה שהיא סתומה שאלולי כן הייתי אומר ששהה י"ד שנה טרם צאתו כדי למצוא חשבון של שנותיו איך היו ק"ל שנה בעמדו לפני פרעה ולא נצטרך לומר שנטמן בבית עבר י"ד שנה. ואח"כ אמר שבשביל שרעות בנות כנען וכו' לישב מה טעם הפסיק בענינו של יעקב כיון שהיה סמוך.

ויצא,

לא היה צריך לכתוב וכו' עד פנה זיוה פנה הדרה

קשה מנא לו לדרוש כל הדברים הללו. יש לומר מלשון יציאה כדכתיב: **ויצא מבת ציון כל הדרה**, ואעפ"י שנשאר בעיר יצחק זכותא דרבים עדיף.

וילך חרנה,

יצא ללכת לחרן

פירש כן משום דקשה לו כל העניין הכתוב אח"כ שהיה קודם לכתו לחרן. אמנם לפי הדרש שמביא אח"כ שהלך לחרן וחזר לבית אל אין צריך לפרש יצא ללכת לחרן. מהר"ר.

פרק כח, יא

ויפגע במקום,

לא הזכיר הכתוב באיזה מקום וכו'.

קשה למה פירש במקום קודם שיפרש ויפגע הקודם לו בפסוק יש לומר שלפי שבמקום ר"ל המקום הידוע והוא הר המוריה משום הכי יש לנו לפרש,

ויפגע,

לשון תפלה,

שראוי לומר שיתפלל בבית המקדש לכך סירס המקרא.

ויפגע,

לשון תפלה וכו' עד שקפצה לו הארץ וכו'.

קשה מנא לו מפסוק זה שקפצה לו הארץ. יש לומר דנפקא ליה מלשון ויפגע שאין לשון פגיעה נופל אלא כשהאחד בא לקראת חברו ופוגשין זה בזה, לכך אמר שקפצה לו הדרך שבא הר המוריה לקראתו כדמפרש לקמן.

מראשותיו,

עשן כמין מרזב.

דייק ליה מדלא קאמר תחת ראשו מהר"ר.

פרק כח, יג

נצב עליו לשמרו, דייק ליה מדלא קאמר והנה ה' נראה אליו כאשר תמצא בשאר המראות ואמר לשמרו כלומר עד שהמלאכים של חוצה לארץ עלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ שבין כך ובין כך היה עומד בלא שמירה **ה' נצב עליו** לשמרו וכנוי עליו שב אל יעקב.

פרק כח, יז

כי אם בית אלהים,

אמר ר' אליעזר בשם ר' יוסי בן זמרא סולם הזה היה עומד בבאר שבע ושפועו מגיע כנגד בית המקדש וכו'.

קשה מנא לו לומר כן. יש לומר שהסולם היה בבאר שבע נפקא ליה מדכתיב: **מוצב ארצה** שה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והרי הוא כמו לארץ ופי' לארץ הידועה והיא באר שבע הנז' בראש הפרשה: **ויצא יעקב מבאר שבע**. ושפועו מגיע כנגד בית המקדש יליף ליה מדכתיב **אין זה כי אם בית אלהים**, דהיינו בית המקדש.

מה נורא,

מה דחילו.

נראה דבא לפרש דלא נימא דמה נורא קאי להקב"ה ויאמר ויירא ויאמר מה נורא הקדוש ברוך הוא דאל המקום לא שייך לומר נורא כמו שאמרו רז"ל את מקדשי תיראו וכי מן המקדש היה ירא ולכך פי' מה דחילו דאי הוה קאי אדלעיל היה מתורגם דחילא כמו שמתורגם האל הגדול הגבור והנורא מהר"ר.

פרק כח, כ

אם יהיה אלהים עמדי,

אם ישמור לי הבטחות הללו וכו'.

קשה וכי מתירא היה יעקב או מסופק שלא יקיים הקדוש ברוך הוא את דבריו. יש לומר שהיה מפחד שמא יגרום החטא, והכי איתא בגמ' בפ"ק דברכות.

פרק כט

פרק כח, י

ויגל את האבן,

כמי שהוא מעביר הפקק מעל פי הצלוחית.

פי' מדלא כתיב ויגלול כמו שכתוב באחרים **וגללו** בשני למדי"ן שומע אני שהסיר אותה בנקלה כזה המעביר פקק מעל פי הצלוחית.

פרק כט, יא

ויבר,

לפי שראה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה.

דבר אחר.

לפי שבא בידיים רקניות.

אין להקשות מאי דבר אחר, כי המשכיל על דבר ימצא טוב ויבין כי הפי' הראשון דרש הוא ואינו מענין הפרשה לכך עשה דבר אחר דקאי אויחבק לו וינשק לו דלקמן.

פרק כט, יב

ותגד לאביה,

אמה מתה.

פי' לפי שפירש לעיל שאין הבת מגדת אלא לאמה תקשה לה למה לא הגידה לאמה, לכך פרש"י אמה מתה.

פרק כט, יג

וירץ לקראתו,

כסבור ממון הוא טעון וכו' ויחבק לו וכו' וינשק לו וכו' ויספר ללבן שלא בא אלא

מתוך אונס אחיו וכו'.

קשה מנא לו לרש"י כל הענינים האלו. יש לומר מדספר לנו הכתוב כל ההתקרבות הזו שהיה לבן עושה ליעקב ולבן רשע היה ולא היה גומל חסדים ומכניס אורחים בעין יפה אית לן למימר שמחמת חמוד ממון עשה כל זה שהיה סבור ממון הוא טעון, ושמא יש לו מרגליות וזהובין ואח"כ סתם לן הכתוב שאמר: **ויספר ללבן את כל הדברים האלה** ולא

ידענו מה היו הדברים סברא היא לומר שספר לו כל הדברים שבעבורם חבק לו ונשק לו אדסליק מינה והיינו הסבה שבעבורה לא היה בידו ממון מחמת אונס אחיו שנטל ממונו.

פרק כט, יד

אך עצמי,

אין לי לאוספך הבית וכו' עד ואף זו לא לחנם שהיה רועה את צאנו.

קשה מנא לו יש לומר מדאמר לו אחר כן: **ועבדתני חנם**, לשון עבד, משמע שעד עתה היה עובד אותו.

פרק כט, יז

ועיני לאה רכות,

שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו וכו'

קשה מנא לו. יש לומר לפי שדרך המקרא לספר בשבחן של צדיקים ולא בגנותן ותמיד תמצא שהכתוב אומר שהאמהות יפות תואר ולא נכתב כאן עיני לאה רכות אלא לשבחה שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו והיינו שכתוב למעלה שם הגדולה כלומר שמתוך שהיא היתה הגדולה לכך היו עיניה רכות, שהיו הכל אומרים גדולה לגדול.

פרק כט, יח

ברחל בתך הקטנה,

כל הסמנים הללו למה וכו'.

קשה דהא עדיין היה יכול לרמותו, שהרי היה לו זלפה שבתו היתה מפלגש, כדכתב רש"י לקמן והיתה בחורה מכלן והרי הוא יכול להחליף שם זלפה ולקרונה רחל. יש לומר דזלפה היתה נקראת קטנה קטנות והוא לא אמר אלא הקטנה.

פרק ל

פרק ל, א

ותקנא רחל באחותה,

קנאה במעשיה הטובים,

הוצרך לפרש כן שלא בא הכתוב לספר בגנותה של צדקת והקנאה היא מן המדות המגונות, שכך שנו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. לכך פי' שקנאה במעשיה הטובים דשבח הוא, כדכתיב: **כי אם ביראת ה' וכו'.**

פרק ל, ח

נפתלתי,

נתעקשתי וגם יכולתי הסכימו ע"י.

צריך לישוב היאך היתה יודעת רחל שמתוך כך היו לה בנים, ונראה שמתחלה היתה סבורה שכל הבנים שיולדו יהיו מלאה ועכשיו שראתה ששפחה גם היא ילדה, אז עלה על לבה והאמינה שגם לה יהיו בנים. מהר"ר.

פרק ל, יא

בא גד,

בא מזל וכו' ואגדה שנולד מהול.

קשה מנא לו, יש לומר דגד לשון קציצה וכריתה הוא כמו גודו אילנא ופי' בא חתוך כלומר שנולד מהול.

פרק ל, טז

בלילה הוא,

הקדוש ברוך הוא סייע בו וכו'.

קשה מנא לו מדלא כתיב בלילה ההוא אלא הוא בחסרון הה"א משמע ששרה עמם הוא בלילה והיינו הקדוש ברוך הוא שהוא שם אח' של הקדוש ברוך הוא כדאמר אני והו הושיעה נא ומצאתי כתוב שנכתב יששכר בשני שינין, לפי שהיו בו שני שכרים שכר נתינת השפחה ושכר הדודאים, ואינו נקרא אלא באחד לפי ששכר הדודאים אינו מתפרסם לו שגנאי הוא לצדקת לומר ששכרתו בדודאים.

פרק ל, לג

וענתה בי צדקתי ביום מחר וכו', כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וחום בכשבים. צריך לישוב מה טעם לא אמר וכל שה אשר איננו נקד וטלוא כאשר אמר בתחלה כל שה נקוד וטלוא. ונראה דכשאמר כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים ר"ל בגדיי העזים דבעזים ממש לא יוכל לומר שהרי היה משאיר העזים שלא היו נקודות וטלואות אמנם לא הזכיר כל שה אשר איננו נקד וטלוא שלכך הפך הכתוב והזכיר נקוד וטלוא בעזים קודם חום בכשבים ובפסוק הראשון הזכיר וחום בכשבים קודם להורות כי נקוד וטלוא קאי על העזים והכשבים. מהר"ר.

פרק ל, לה

ויתן לבן ביד בניו, קשה מנא ליה דבלבן משתעי קרא יש לומר לפי שכל הפרשה מדברת בלבן שאמר לעיל: **ויאמר לבן הן לו יהי כדברך,** ואח"כ כתיב **ויסר ביום הוא ויתן ביד בניו** ולא פי' מי הנותן דסמך על הכתוב והוא לבן.

פרק ל, מג

צאן רבות,

פרות ורבות משאר הצאן,

קשה מנא לו שר"ל לשון פריה ורביה יש לומר מדלא כתיב צאן ועבדים ושפחות רבים כלם כאחד אלא צאן לבד ועבדים לבד למדנו הצאן אינו דומה לעבדים ושפחות וכו' ומלת רבות אינה נמשכת אלא לצאן בלבד והיינו שפרש"י פרות ורבות.

פרק לא

פרק לא, לג

באהל יעקב,

הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה.

צריך לישוב מנא ליה שאהל יעקב הוא אהל רחל נימא שהוא אהל בפני עצמו ונ"ל דדייק ליה משום דדוחק הוא לומר שהלך באהל האמהות קודם אהל רחל ולכך פי' ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל שר"ל חזרה. ואין להקשות א"כ לכתוב קרא ויבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל רחל ובאהל שתי האמהות כמו שהיה הסדר ואז הייתי אומר באהל יעקב הוא אהל בפני עצמו אבל השתא דפשט הפסוק משמע שהלך באהל האמהות קודם א"כ אהל יעקב על כרחק הוא אהל רחל ממש כדפרישית מהר"ר.

פרק לא, לח

ואילי צאנך לא אכלתי,

מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל וכו'

קשה, שהרי פרש"י בפר' שלח לך בן י"ג חדש ויום אחד קרוי איל וקשיא דידיה אדידיה יש לומר דהא דאמר בן י"ג חדש קרוי איל ה"מ כשנכתב כבש אצלו כגון שם בפר' שלח לך ובמקום שכתוב איל בלא כבש אצלו כגון כאן ואילי צאנך לא אכלתי איל בן יומו קרוי איל כמו שפי' רש"י בכאן.

אלוה צורי תפלתי,
כי סייענו בחדושי ויצא,
ואל יהי נפשי נאלח,
בפירוש פרשת וישלח.

פרשת וישלח

פרק לב

פרק לב, ד

וישלח יעקב מלאכים,

מלאכים ממש,

מפרשין העולם דדריש ליה מנוטריקון מחני"ם "מאותן" "חילות" "נטל" "יעקב" "מלאכים". ולי נראה דדייק ליה משום דבכל מקום שנזכרה ראיית מלאך נזכר בה איזה דבור או אמירה או איזה מראה נבואה ולעיל לא נזכר מאומה למה באו אותן מלאכים ולכך אמר בכאן שבאו כדי שישלח מהן יעקב מלאכים. מהר"ר.

פרק לב, ו

שור וחמור,

דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור וכו'

פי' שאינו שם המין דאי הוה שם המין הל"ל בקר, כדכתיב במקומות הרבה.

פרק לב, יח

למי אתה,

שלמי אתה תרגום דמאן את וכו' עד והנה גם הוא אחרינו יעקב.

צריך לישב מה בא להשמיענו כל זה האריכות במה הייתי יכול לטעות. ונראה שרש"י קשה לו לשון הפסוק שאמר **כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמור וכו' ואמרת מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו**, שכיון שהיו מדברים לעשו היה לו לומר מנחה היא שלוחה אליך אדוני ובעבור זה הייתי יכול לפרש שיעקב צוה לעבדיו כשידברו לעשו יראו את עצמ' כאילו לא יכירו אותו וע"כ אם ישאל להם למי אתה ר"ל למי אתה הולך בפשוטה של למ"ד ואמרת אנו של יעקב **מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו**, עשו שכבר עברנו אותו ואנו מוליכין את המנחה הזאת אל מקומו. אמנם זה הפי' אינו יכול להיות דאם כן מה להם להזכיר לעבדך ליעקב הרי לא שאל להם של מי הם ולכך פי' כל זה הפירוש. מהר"ר. ואחרים כתבו שהייתי יכול לטעות ולפרש והנה גם העדר השני הבא אחרינו מנחה לעשו לכך הוצרך לפרש והנה גם הוא יעקב.

פרק לב, כב

על פניו,

מדרש אגדה אף הוא שרוי בכעס וכו'.

מקשין העולם מי היה שרוי בכעס עמו דקאמר אף הוא דמשמע לשון רבוי, ולכך מפרשין על פניו אף הוא, כלומר פניו זה ר"ל כעס כמו: **ונתתי פני**. מהר"ר.

פרק לב, כג

ואת אחד עשר ילדיו,

ודינה היכן היתה וכו' עד ונענש יעקב לפי שמנעה מאחיו,

קשה, אדרבא היה ראוי שתחשב לו לצדקה שמנעה מיד הרשע. יש לומר שיעקב לרעה נתכוון שלא היה רוצה שאחיו יהיה צדיק כדי שלא יתקיים בו ברכת **הוא גביר לאחיק**, ולפי' נענש.

פרק לב, כה

ויותר יעקב לבדו,

שכח פכין קטנים וחזר עליהם.

קשה מנא לו, יש לומר משום דצריך להוציא מקרא זה, שאין לומר שנשאר יעקב לבדו יחידי כמשמעות המקרא דהא אמרינן המהלך בדרך יחידי ה"ז מתחייב בנפשו, לכך אית למימר אל תקרי לבדו אלא לכדו כלומר על כדו, והיינו ששכח פכין קטנים וחזר עליהן.

פרק לב, כז

כי עלה השחר,

וצריך אני לומר שירה

פי' שהמלאכים אומרים שירה בכל בקר כדילפינן מדכתיב: **ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים**.

ברכתי,

הודה לי על הברכות שברכני אבא שעשו וכו'.

קשה מנא לו, תאמר שהיה מבקש שיתן לו ברכה אחרת. יש לומר מדכתיב ברכתני, משמע לשון עבר דהל"ל תברכני לכך פי' הודה לי על הברכות שנתברכתי כבר.

פרק לג

פרק לג, ח

מי לך כל המחנה וכו',

ומדרשו כתות של מלאכים פגע וכו'.

מנא לו לבעל הדרש דבר זה, יש לומר מלשון מחנה שהוא ל' מלאכים כדכתיב לעיל: **ויקרא שם המקום ההוא מחנים**.

פרק לג, טז

וישב עשו,

וארבע מאות איש נשמטו אחד אחד וכו'.

צריך לישב א"כ איך אמר ליעקב אציגה נא עמך מן העם אשר אתי, אם כבר הלכו להם. יש לומר שהיו אנשים אחרים עמו מאנשי ביתו ומשרתיו וקרא לא חשיב להו ברישא לפי שלא באו למלחמה ומהם אמר: **אציגה נא עמך וכו'** מהר"ר.

פרק לג, יז

ויבן לו בית,

שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ,

צריך לישב מנא לו לרש"י זה נראה דדריש ליה הכי תחלה קיץ מדכתיב ויעקב נסע סכותה ועדין לא היה נקרא סכות דהא כתב **על כן קרא שם המקום סכות** אלא ר"ל ויעקב נסע למקום שעשה שם סכות, אי נמי דריש ליה דכל זמן שבנה הבית לא היה עומד בחוץ אלא ודאי עשה סכות ואחר כן בנה בית בעדו ובעד מקנהו בעד החורף שאין לומר שעשה סכות בעד החורף למקנהו שהרי מצינו בבני גד ובני ראובן שבנו גדרות לצאנם ולמקניהם ועל כן דריש ויבן לו בית ולמקנהו ואח"כ אומר עשה סכות בעבור הקיץ השנית הבאה אחר החורף כדפרישית. מהר"ר. ונרא' לישב מה טעם לא הלך יעקב ושהא בסכות לפי שהיה ירא לעולם מעשו ולכך היה ירא לגשת ולהתקרב אליו, וע"כ שהה בדרך לראות מה יהיה והיה שוהה זעיר שם זעיר שם כי גם בשכם היה דעתו לשהות לולי המעשה שקרה לו מדינה בתו, ואז אמר לו הקדוש ברוך הוא: **קום עלה בית אל וכו'** מהר"ר.

פרק לג, יח

בבואו מפדן ארם,

כאדם האומר יצא פלו' מבין שני אריות וכו'.

קשה מה ענין שני אריות לכאן, יש לומר דדריש פדן לשון צמד כדכתיב לעיל בפרשת תולדות יצחק צמד בקר מתרגום פדן תורין וארם לשון ארמית והרי הוא פדן ארם כמו צמד אריות כלומר מבין שני אריות.

פרק לד

פרק לד, ג

על לב הנערה,

דברים המתקבלים על הלב אביך בחלקת שדה קטנה וכו'.

קשה מנא לו שאמר לה דברים הללו, יש לומר לפי שכתוב: **בת יעקב, וכתוב: נשיא הארץ,** שלא היו צריכין ליכתב אלא שכתב לנו כן כדי לסמכו אל **וידבר על לב הנערה** להשמיענו שדבר אלה הדברים מהיותו נשיא הארץ, כלומר שכל השדות היו שלו ושהיא בת יעקב, כלומר שהיה גר בארץ וצריך לקנות את הקרקע, כדכתיב: **ויקן את חלקת השדה,**

ומדחזינן שדחק הכתוב לסמוך וידבר על לב הנערה למה שאמר למעלה בת יעקב שמענו שאמר אליה אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז וכו' כמו שפרש"י.

פרק לד, ז וכן לא יעשה,

לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מהעריות על ידי המבול

פי' גדרות עשו חומר' יתירא לאסור הפנויה שהרי אין בני נח מוזהרין על הפנויה אלא שאסרוה עליהם מימי המבול.

פרק לד, כה בטח,

שהיו כואבים

פי' כדי שלא תטעה לפרש ויבאו על העיר היושבת לבטח כתרגום אונקלוס, דהל"ל הכי לכך פי' בטח שהיו כואבים, כלומר שמלת בטח נופלת על שמעון ולוי.

ומדרש אגדה בטוחים על כחו של זקן

פי' בטוחים על זכותו של יעקב אביהם.

פרק לד, לא הכזונה,

הפקר

את אחותינו,

ית אחתנא,

קשה למה הוצרך לפרש כל זה. יש לומר דהכי קאמר מגו דחזינן שתרגום את אחותינו ית אחתנא ולא עם אחתנא שומעין אנו שלא היתה ברצונה, וכי אין לקרותה זונה בשביל כך. וא"כ זה שכתוב כאן הכזונה צריך אתה להוציאה ממשמעו ולפרשו הפקר, ויהיה פירש הפסוק כן הכדבר הפקר יעשה שכם את אחותינו. ומהר"ר כתב שמעתי בשם מהר"ר פי"צין נ"ע שרש"י בא לישב מדוע הרגו בני יעקב את שכם ואת אנשי עירו דאם משום שזנה את אחותם לא נתחייבו מיתה שהרי אין בן נח מוזהר על הפנויה, ולכך אמר הכזונה הפקר ר"ל שעשו ממנה כמו דבר הפקר כלומר שגזל אותה והיינו טעמא שנתחייבו מיתה ובן נח מוזהר על הגזל ואזהרתן היא מיתתן ולכך כתב הכזונה בכ"ף הדמיון ולא כתוב הזונה, ולכך אמר את אחותינו ית אחתנא ולא תרגם עם שאילו היה בעבור הזנות היה מתורגם עם ר"ל שזנה עמה. ומה שהרגו את בני העיר מפני שלא דנו אותם כמו שכתב הרמב"ם בספר שופטים.

פרק לה

פרק לה, א

קום עלה,

לפי שאחרת בדרך נענשת וכו'

אין להקשות שהרי אמר לעיל שלפי שמנעה מאחיו דהא והא גרמא לה.

פרק לה, ח

תחת האלון וכו',

ואגדה שם נתבשר לו באבל של אמו וכו' והעלימו את מיתתה כדי שלא יקללו

הבריות כרס שיצא ממנו עשו לפיכך הכתוב לא פרסמה

פי' שכשמתה רבקה לא היה שם אלא עשו שיתעסק בהספדה וילך אחרי ארונה שהרי יצחק כהו עיניו וכלוא בבית ויעקב לא היה שם שהרי היה בדרך וכשיראו בני אדם עשו לבדו יוצא אחר מטתה יקללו כרס שיצא ממנו עשו לכך העלימו את מיתתה והוציאו מטתה בלילה בחשאי, וכיון שהם לא פרסמו את מיתתה אף הכתוב לא פרסמה כן בירושלמי.

פרק לו

פרק לו, כ

יושב הארץ וכו',

ורבותינו דרשו וכו' שהיו טועמין את העפר וכו'.

קשה מנא לו יש לומר שתרגום של נחש חויא והנחש עפר לחמו כדכתיבב: **ועפר תאכל** וחוי כמו נחש, כלומר שהיו אוכלין וטועמין העפר.

פרק כה, כד

הימים,

פרדים וכו'

צריך לישוב שהרי למעלה בפ' תולדות יצחק פירש רש"י שהיו אומר זבל פרדותיו של יצחק וכו' הרי א"כ היו הפרדות מימי יצחק. יש לומר דודאי היו פרדות דהא כתיב אין כל חדש תחת השמש, אבל לא היו יודעין היאך היו נבראין והוא המוציא את ברייתם. עוד יש אומר דקרינא ביה זבל פרדותיו כלומר גזליו כמו שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם רות ונעמה. מהר"ר.

גבר נתעב ונאלח,

בך נסמך בסדר וישלח,

וכן תקשיב רב קשב,
בשועי לך בחדושי וישב.

פרשת וישב

פרק לז

פרק לז, א

וישב יעקב,

אחר שכתב לך ישובי עשו וכו'

קשה למה הוצרך רש"י לתת טעם לכל זה. יש לומר דקשיא ליה ייתור הכתוב שכתב **בארץ מגורי אביו** שלא היה צריך ליכתב אלא שנכתב לרמוז לנו שע"י שהיה דומה לאביו כלומר שהיה צדיק כמותו לכך האריך בו הכתוב.

פרק לז, ב

אלה תולדות יעקב,

אלה של תולדות יעקב.

פי' משום דתולדות משמע הבנים שמוליד ואם כן היה לו לומר אלה תולדות יעקב ראובן ושמעון וכו' לכך פי' אלה של תולדות יעקב וכן פירוש המקראות כשנתישב יעקב בארץ מגורי אביו אלה ישוביהן של תולדותיו ולכך לא פי' רש"י הפי' השני על וישב יעקב אלא לאחר שפי' אלה תולדות יעקב לפי שהמקראות קשורין זה בזה כדפרישית.

דבר אחר:

וישב יעקב בקש לישב בשלוה וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון היה לו לומר ויגר יעקב שגם הוא לשון גרות כמו שכתב מגורי אביו לכך פי' דבר אחר. וישב בקש לישב בשלוה דהשתא אתי שפיר לשון וישב.

והוא נער,

שהיה עושה מעשה נערות

פי' דאין לפרש נער כמשמעו כי מה טעם לומר **נער את בני בלהה וכו'** ועוד דהא כתיב בן י"ז שנה ואין לקרותו נער לכך פי' שהרצון בו היה עושה כנער.

את דבתם רעה,

שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחושדן על

העריות

נראה דדריש להו מיייתורא דקרא שהיו אוכלין אבר מן החי מדכתיב היה רועה את אחיו בצאן מה צריך לומר בצאן רק לומר שהיה מדקדק עמהן בדבר הצאן ושהיו מזלזלין בבני השפחות שאמר כבר **והוא נער את בני בלהה** לפי שאחיו היו מזלזלין אותם וזהו הזלזול שהיו קורין להם עבדים וחושדן על העריות מדקאמר נשי אביו צ"ל שהיה מדקדק עמהן שלא יהיו מצוין אצל נשי אביו. ואם יקשה המקשה היאך יכול להיות שבני יעקב יהו עושין עבירות כאלה להיות חשודין לאכול אבר מן החי גם להיות חשודין על העריות או איך היה יוסף מוציא דבת שקר עליהם. נוכל לומר תחלה על דבר אבר מן החי, שראה יוסף שהיו אוכלין מן הבשר אחר שחיטה קודם שתצא נפשה, והוא היה סובר דלבן נח במיתה תליא מילתא שהוא אסור וע"כ היה אומר שהיו אוכלין אבר מן החי. והם היו סוברים דליכא מידי דלישראל שרי ולבן נח יהיה אסור ובזה איכא פלוגתא דאמוראי פר' השוחט ובדבר העריות טעה בהא דוישכב את בלהה וסבר דוישכב עמה ממש ולא היה אלא בולל יציעיו כדאיתא בשבת. מהר"ר.

פרק לז, ג

בן זקונים,

שנולד בעת זקונתו.

דבר אחר.

שכל זיו איקונין שלו דומה לאביו,

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון היה לו לומר בן זוקן לכך פי' דבר אחר. לשון נוטריקון זיו איקונין. ומהר"ר כתב נראה דלכך פי' דבר אחר. לפי פי' הראשון קשה שהרי לא היה רק ז' שנים וששה חדשים ליותר בין לידת ראובן שהיה הראשון ללידת יוסף שהרי יוסף נולד לסוף י"ד שנה שעמד בבית לבן וראובן נולד לסוף ז' שנים וששה חדשים מימי העבודה א"כ מעט זקנה היה לו ליעקב משנולד יוסף משנולד זבולון שהוא בן הששי ללאה, ועוד שהרי בנימין נולד לו יותר בזקונתו של יעקב מיוסף לכך נראה לפרש כן שהיה זיו איקונין שלו וכו'.

פרק לז, ה

ויחלום יוסף חלום וגו' צריך לישב מה היה החלום הזה שאין לומר שהיה החלום מהחלומות שא"כ לא הל"ל **ויסיפו עוד שנא אותו**, רק היה לו לו' ויגד לאחיו לאמור שמעו נא החלום הזה וכו' שהרי כתיב אח"כ **ויסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו וכו'**, ועוד שאלו היה אותו חלום לא היה לו לומר על חלומותיו שהרי לא היה אלא חלום אחד. ונ"ל שהחלום הראשון היה מה רש"י בסוף פרשת ויחי עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד כלומר שלא יכלו להזיקו וזה החלום לא חשש הכתוב להוציאו כי מזה לא אמרו דבר רק ששנאו אותו אבל כשאמר שיהיה מושל עליהם אז חששו לדבריו וענו אותו ולכך אמר

אח"כ על חלומותיו ל" רבים ששנים היו חלום הנרות והאלומים וזה החלום הראשון נתקיים כשהשליכו אותו אל הבור. מהר"ר.

פרק לז, י

ויספר אל אביו,

לאחר שספרו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם.

פי' שאין לפרש לאחיו לבדם שהרי כתב למעלה ויספר אותו לאחיו.

פרק לז, יב

לרעות את צאן,

נקוד על את לומר שלא הלכו אלא לרעות עצמן.

יש לומר דהואיל ונקוד על את הרי הוא כאילו אינו, והרי הוא כאילו אומר לרעות את עצמן, מכאן שמלת את מורה על הפעול ועכשיו שהוא נקוד וכאילו לא נכתב, לא היו אלא א"כ הצאן הרעויים אלא הם עצמן היו הרעויים, כשהלכו לרעות עצמן במאכל ומשתה.

פרק לז, יד

ויבא שכמה,

מקום מוכן לפורענות וכו'.

פי' דדריש שכמה כמו שכמה מלשון: דרך ירצחו שכמה, שהוא לשון פורענות.

פרק לז, טו

וימצאהו איש,

זה גבריאלי,

נראה דדריש ליה מדכתיב וימצאהו איש דמשמע שהיה אותו האיש מבקש את יוסף וע"כ אמר שהיה מלאך שהיה מבקש אותו להורות לו הדרך בעבור שהיה טועה ואחרי שאנו רואים שהיה המלאך אנו אומרים זה גבריאלי שנקרא איש, כדכתיב ביה: והאיש גבריאלי וכו' בדניאל.

פרק לז, יז

נסעו מזה,

הסיעו עצמן מן האחזה.

נלכה דותינה,

לבקש לך נכלי דתות שימיתוך וכו'.

קשה מ"ל כל הדברים הללו יש לומר שמלת מזה מורה על הוראת מקום דהל"ל נסעו מפה אלא פי' מזה שאתה אומר: **את אחי אנכי מבקש**, הם נסעו כלומר הסיעו עצמן מן האחוה וא"כ כתב כי שמעתי אומרים **נלכה דותינה** ומלת כי הוא נתינת טעם לשל מעלה הימנו ופי' נסעו מן האחוה כי שמעתי וכו' שהרי שמעתיים שהיו אומר לבקש לך נכלי דתות והנה א"כ מלת כי היא סברא למה שאמר למעלה נסעו בזה שפירושו הסיעו את עצמן מן האחוה.

פרק לז, יח

אותו,

כמו אתו עמו כלומר אליו.

קשה, מה הלשון הארוך הכפול הזה. ויש לומר דהכי פי' אותו במקום זה כמו אתו ואתו ר"ל ודאי עמו ועמו הוא כמו אליו ומשמעות המקרא הוא ויתנכלו אליו ותרגם אליו עמיה ולא היה יכול לקצר לשונו ולומר אותו כמו עמו כי אין שום דמיון והתקרבות למלת אותו להיות פירושה כמו עמו, וגם לא היה יכול לקצר ולומר אותו כמו אתו, כלומר אליו שאין תרגום אליו אתו אלא עמו כדמתרגמין עמיה ולכן הוצרך לכל האריכות הזה.

פרק לז, כד

והבור, עיין בחגיגה פ"ק מאמר א'.

רק ממשמע שנאמר רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים, מים אין בו

אבל נחשים ועקרבים יש בו.

קשה מנא תיתי לך למימר מים אין בו כמו כן אתה יכול לומר מים אין בו אבל עצים ואבנים יש בו. יש לומר דילפינן ליה מגזרה שוה כתיב הכא אין מים וכתוב התם: **נחש שרף ועקרב [וצימאון אשר] אין מים** מה להלן אין מים אבל יש נחשים אף כאן מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. ומהר"ר כתב נראה דדריש ליה משום דהוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, ומה אני מרבה נחשים ועקרבים, שכן דרכם לעמוד תמיד בתוך הבורות הרקים והב' מעוטים הן רק ואין בו מים.

פרק לז, כח

ויעברו אנשים מדינים סחרים וימשכו וימכרו את יוסף וכו'. צריך לישב לשון הפסוק דמה לו להזכיר עברת המדינים סחרים מאמצע מכירת הישמעאלים שהרי מתחלה אמרו **לכו ונמכרנו לישמעאלים** ואח"כ ג"כ כתיב **וימכרו את יוסף לישמעאלים**. ונראה לומר שמתחלה כשראו הישמעאלים אמרו למוכרו להם ולא רצו לקנותו כי לא היו רוצים למשכו

מן הבור וכשבאו המדינים משכוהו מן הבור ואז מכרו אותו לישמעאלים והישמעאלים מכרוהו למדינים, וזהו שנאמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים, אכן עשו תנאי עם הישמעאלים שיליכוהו למצרים כי למדינים לא היו להם גמלים לשאת אותו וגם לא נתנו להם דמיו וזהו שנאמר בסוף **ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים וכו'** ר"ל שקנה אותו פוטיפר מן המדינים אך היה ביד הישמעאלים ותו לא קשה מהר"ר.

פרק לז, כט

וישב ראובן,

ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו

דבר אחר:

עסוק היה בשקו ובתעניתו וכו'.

נראה דקשה לו על הפי' הראשון שהרי ראינו שכשהשליכו את יוסף אל הבור היו שם כלם יחד ולא היה אחד מהם משמש את אביו. מהר"ר.

פרק לז, לד

ימים רבים,

כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה וכו'.

פי' והי"ד שנה שנטמן בבית עבר לא קא חשיב שהיה עוסק בתורה ולא לקה כנגדן על בטול כבוד אב ואם, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה.

פרק לז, לו

ויברך אותו אביו,

כלפי יצחק וכו'.

פי' דאין לפרשו ביעקב דהא כתיב: **ויתאבל על בנו** לכן פירש כלפי יצחק שהיה מתאבל עכ"ל.

פרק לח

פרק לח, ב

כנעני,

תגרא

פי' אליבא דר' יהודה דאמר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום דא"כ לא היו נשותיהם כנעניות. אבל לר' קשה לי טובא על מילי דטובינא דחכימי דהכא דהא גרסינן בפסחים פ' אלו עוברין מאמר י"ו דף צ' דכתיב על קרא דאמר: **ולא יהיה כנעני עוד וכו'**, שכנענים ר"ל תגר והראיה מיהודה כדפירש רש"י כאן וסברתו לומר הכי דאפי' כנען ממש אפשר בא

אברהם והזהיר וכו'. אי הכי מאי מפר' ואזיל מטעמא דתאומות ומאן מימר ליה דלית ליה לר' נחמיה דמלת כנעני אינו ר"ל תגר וטעמא דמדרש הזה הביאו הרב מזרחי זלה"ה הנ"ל. נחמיה דאמר כנעניות היו אולי כי יפרש כנעני ממש כמשמעו.

פרק לח, יד בפתח עינים,

רז"ל דרשו בפתחו של אברהם אבינו וכו'.

פ"י כינוי הוא לאבר ההולדה כלומר שהיתה תאבה ליכנס בפתחו והיינו לידבק בזרעו של אברהם שכל עינים צופות לראותה שהכל תאבים לידבק בו, והיא ירבה שם לזיקק ליהודה שהוא מזרע אברהם.

פרק לח, כד ותשרף,

אמר ר' אפרים מקשאה בתו של שם היתה לכך דנוה בשריפה,

קשה שהרי אין בת כהן נשרפת אלא נשואה לרבנן או ארוסה לר' שמעון וזו לא היתה אלא זקוקת יבם, יש לומר דהואיל ויש בה לאו דלא תהיה אשת המת החוצה, יש עליה חיוב מיתה לבני נח דאזהרתן זו היא מיתתן. ואף על גב דבני נח אין הורגין אלא בסייף יהודה היה בר ישראל ונתן עליה כל החומרות ודינא דמלכותא דינא.

פרק לט

פרק לט, ג כי ה' אתו,

שם שמים שגור בפיו,

קשה מנא לו יש לומר מפני שכל הכתוב שכתב **כי ה' אתו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח** הרי הם ב' דברים כי ה' אתו שם שמים שגור בפיו, ואשר הוא עושה כמשמעו.

פרק לט, ו

הלחם אשר הוא אוכל, היא אשתו וכו'

קשה מנא לו יש לומר שכן מצינו במקום אחר דנקט תשמיש בלשון אכילה, שנאמר: **אכלה ומחתה פיה**, דלעיל מיניה כתיב כן דרך אשה מנאפת. ועוד שכתוב אח"כ **ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו**. וכו'.

פרק לט, י

לשכב אצלה,

אפי' בלא תשמיש להיות עמה בתשמיש.

פי' דייק הכא מלישנא דקרא דלא כתיב לשכב עמה כדרך הלשון במקומות אחרים. ואין להקשות א"כ לכתוב קרא לשכב אצלה והייתי שומע שלא רצה להיות עמה בתשמיש מק"ו לפי שהייתי מבין אותו ביותר מסתבר שהוא ע"י תשמיש.

דבר אחר:

לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא,

קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי' הראשון הל"ל לשכב אצלה ולהיות עמה בתוספת וי"ו מאחר שהם שני דברים לכך פי' דבר אחר בעולם הזה ובעולם הבא שהכל דבר אחד, כלומר לא רצה לשכב אצלה בעולם הזה כי נתירא פן יהיה עמה לעולם הבא.

פרק מ

פרק מ, א

חטאו,

זה נמצא זבוב וכו' וזה נמצא צרור וכו'.

קשה מנא לו. יש לומר מדכתיב **חטאו** וכדאמרינן התם חטאים אלו שגגות וכן הוא אומר: **נפש כי תחטא בשגגה**, דמשמע שהיה כעין שגגה שיצאת מלפניהם וכתוב בתריה **לאדוניהם למלך מצרים** שלא היה צריך לכתוב לאדוניהם אלא להשמיענו שהחטא היה שלא שמרו לאדוניהם, כלומר שלא נזהרו במאכלו ומשקהו כמו שהיה להם לעשות על היותו אדוניהם וזהו שנמצא זבוב וכו' שלא נזהרו במלאכתן, ופי' עיין במסכת סוטה פרק ב' משנה ב' תנן התם היה מביא פילי של חרס וכו' וכן בערוך פי' הערוך פייל. פיילי כוס בלשון יוני.

פרק מ, כג

וישכחו,

לאחר מכאן על שתלה יוסף בו בטחונו הוזקק להיות אסור עוד ב' שנים,

פי' שכן כתוב אחריו: **ויהי מקץ שנתיים ימים** וקשה היכן מצינו שמצרים נקראו רהב, יש לומר דכתיב בספר ישעיה רהב הם שבת דבמצרים משתעי קרא.

עזרתי יוצר ובורא,

בוישב יעקב בארץ מגורי,

וסעדני עד אשים קץ,

לחדושי סדר ויהי מקץ

פרשת מקץ

פרק מא

פרק מא, א

ויהי מקץ,

כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא.

נראה דרש"י בא לאפוקי מן המפרשים דקץ ר"ל קצת ולכך אמר כל לשון קץ סוף הוא לפי שלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואילו היה אומר מקצת לא היינו יודעים כמה הוא אותו קצת. ועוד דלא הוה שייך לומר מקצת שנתים ימים וע"כ אמר סוף הוא. ואי קשיא לך, **מקץ שבע שנים תעשה שמטה**, גם הוא ר"ל סוף הנשמטות מדבר הכתוב והשביעית אינה משמטת אלא בסופה, וכן מה שאמר בפ' וילך: **מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות**, ר"ל בסוף השביעית ואף כי ר"ח תשרי ר"ה לשמיטין מ"מ ל' יום אחר השמטה נחשב מן השמטה. ואם יקשה לך מה שכתוב בספר ירמיה ל"ד י"ד: **מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו**, לכך חזר וכתב א"כ **ועבדך שש שנים**, אבל כשאמר להן מקץ שבע שנים ולא אמר להן מקץ שש כדי שלא יטעו במה שטעו אח"כ להחזירם אחר השנה השביעית ולכך אמר להם שלא יחזירום עוד אח"כ כי גם מקץ שבע שנים ישלחו וכו'. מהר"ר.

על היאור,

אצל היאור כל שאר נהרות אינן קרויים יאורים חוץ מנילוס.

קשה, שהרי בסוף ספר דניאל כתוב דניאל י"ב ה' **אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור** ולא בנילוס משתעי קרא. יש לומר דהתם מדבר בבריכות ויאורים הבאים מן הנהר לשדות אבל הנהרות עצמן אין גופן קרויים יאורים חוץ מנילוס.

פרק ח, ח

ואין פותר אותם,

פותרין היו אותן אבל לא לפרעה שהיו אומרי' לו שבע בנות אתה מוליד שבע בנות

אתה קובר שבע כרכין אתה כובש ושבע כרכין אתה מפסיד.

קשה מנא לו שהיו אומרים לו כן. יש לומר מלשון פרות שהיא מלשון פריה ורביה והוא לשון נקבות דרוש ז' בנות הוא מוליד מהפרות הטובות וז' בנות הוא קובר מהפרות הרעות ושבע שיבילים קרי ביה שיבילים והיינו כרכין שיש בהן שיבילים ודרכים מהו הטובות ז' כרכים הוא כובש ומהו הרעות ז' כרכים הוא מפסיד.

פרק מא, י

פרעה קצף וכו',

כל מלך מצרים קרוי פרעה וכו'

קשה מי הצריכו לכתוב בכאן כל מלך מצרים קרוי פרעה, ועוד כמה פעמים קרוי בפרשיות לעיל פרעה ולא פי' שם דבר, יש לומר לפי שדרך המדבר לפני מלכים לדבר בלשון כבוד ולומר לו אדוני המלך ואין דרך לקרא למלך בשמו, ואיך אמר שר המשקים בכאן פרעה קצף, לכך אמר רש"י אל תתמה מדבר זה שכל מלך מצרים קרוי פרעה דרך כבוד.

פרק מא, יד

ויגלח,

מפני כבוד המלכות

מאי קמ"ל פשיטא דמפני כבו' המלכות עשה זה. ועוד קשה למה לא תפש רש"י כל הפסוק **ויגלח ויחלף שמלותיו**, שהרי גם את הכל עשה מפני כבוד המלכות. יש לומר משום דקשה לו ויגלח דאין גלוח אלא בתער ומשמע מכאן שגלח גם את זקנו בתער ואיך עשה הדבר האסור הזה להשחית פאת זקן, לכך פירש"י ויגלח מפני כבוד המלכות שמפני כבוד המלכות מותר וכדאמרינן אבטולס בר ראובן התירו לו לספר בתער מפני כבוד המלכות וזה כי כשאין הניקף מסייע למקיף ואינו עושה מעשה בידיים אין שם אלא איסורא דרבנן ומפני כבוד מלכות התירו לו ולכך תפש רש"י ויגלח מפני כבוד המלכות.

פרק מא, מג

במרכבת המשנה,

שנייה למרכבתו וכו'

פי' דאין לפרש מרכבת האיש המשנה למלך שהרי כתיב אשר לו, כלומר שהיא למלך בקנין לכך פי' מרכבת המשנה שנייה למרכבתו.

פרק מא, מד

אני פרעה,

שיש יכולת בידי וכו'

דבר אחר:

אני אהיה מלך וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון קשה שהיה לו להקדים ההודאה הזאת בתחלת דבריו אל יוסף כשאמר לו אתה תהיה על ביתי וכו' ששם היה נופל לומר אני פרעה שיש בידי לגזור שעל פיך ישק כל עמי, ולמה לא אמר לו אני פרעה עד עכשיו בסוף דבריו לכך פי' דבר אחר.

פרק מא, מה

פוטיפרע,

הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע לפי שנסתרס מאליו,

קשה מנא לו, יש לומר שדורש פוטיפרע כאילו נכתב ב' מלות פוט פרע כלומר פוטיפר פרוע מלשון פריעה וקרועה והיינו שהיה סריס וקשה על זה שהרי אמר בפרשה של מעלה בשעת תשמיש אמרה לו שנראה שהיה משמש, יש לומר שהיה דש ואינו זורה.

פרק מא, נ

בטרם תבא שנת הרעב,

מכאן שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון.

קשה שהרי לוי שמש מטתו בשני רעבון דהא נולדה יוכבד בין החומות. יש לומר שמיוסף אנו למדין אסור משום דפי' הכתוב בטרם תבא שנת הרעב אבל מלוי אין ללמוד היתר שלא נתפרש בתורה שנולדה יוכבד בין החומות. ואולי כי מפני זה לא פי' לנו הכתוב את לידתה כדי שלא נלמוד היתר זה. וא"ת א"כ לוי חטא נוכל לומר שהואיל ולא נתנה תורה לא היה לוי מקפיד על כך אבל יוסף היה מקפיד על זה ופרסם הכתוב מעשה יוסף כדי שנלמוד האיסור ולא פרסם מעשה לוי כדי שלא נלמוד היתר. גם יש לומר דלוי ויוסף היו חלוקים במאי דאמר חשוכי בנים משמשים מטתן בשני רעבון דלוי שמיע ליה ויוסף לא שמיע ליה.

פרק מא, נה

ותרעב כל ארץ מצרים,

מפני שהרקיבה תבואתן,

קשה מנא לו, יש לומר לפי שאמר למעלה: **ובכל ארץ מצרים היה לחם**, והדר כתיב: **ותרעב**, ואם היה שם לחם היאך אומר ותרעב כל ארץ מצרים, לכך אמר שהרקיבה תבואתן.

אשר יאמר לכם תעשו,

לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכו'

דבר זה אין בו הוכחה ברורה מן המקרא אלא שאיפשר שרואה זה מייתור המקרא שאמר **אשר יאמר לכם תעשו** דמשמע שהיה אומר להם דבר שלא חפצו לעשות בה.

פרק מא, נו

על כל פני הארץ,

מי הם פני הארץ אלו העשירים,

פי' דלא קאמר על פני כל הארץ כמו שדרך המקרא במקומות אחרים דייק הכי.

פרק מב

פרק מב, א

וירא יעקב כי יש שבר,

מהיכן ראה וכו' וכל הארץ באו מצרימה

קשה למה סרס המקרא שפירש וירא יעקב קודם שיפרש וכל הארץ הקודם לו בפסוק. יש לומר לפי שפי' למעלה שבר לשון מכר ולשון קנין ויקשה לך מה הוא זה שכתוב וירא יעקב כי יש שבר שהרי לא תוכל לפרשו לא לשון מכר ולא לשון קנין לכך פירשו סמוך למה שאמר שבר לשון קנין ולשון מכר, והרי הוא כאילו אמר אל תתמה על זה שאין זה לא לשון מכר ולא לשון קנין שהרי לא ראה אלא שמע, אלא הוא לשון סבר ותקוה כדמפרש ואזיל ואח"כ חזר לסדר המקראות לפרש הפסוק: **וכל הארץ באו מצרימה.**

למה תתראו,

למה תראו עצמיכם שבעים וכו' עד ומפי אחרים שמעתי לשון כחישה ודומה לו

ומרוה גם הוא יורא.

קשה היאך דומה זה לזה, יש לומר שמרוה היא לשון שביעה ותתראו לשון כחישה, כמו תשרש שהוא הפך שרש ופי' תעקר אף כאן תתראו הפך ומרוה. עוד יש לומר דסבר רש"י שמרוה גם הוא יורה לשון כחישה הוא לפי שפסוקי ספר משלי חציים לטובה וחציים לפורענות, למעלה אמר אמר: **נפש ברכה תדושן**, שהוא לטובה. ואח"כ אמר **ומרוה גם הוא יורא**, שהוא לשון כחישה ולפורענות.

פרק מב, ב

רדו שמה,

ולא אמר לכו רדו לר"י שנים שנשתעבדו למצרים וכו'.

קשה מנא לו, דבשביל כך אמר רדו תאמר דמשום הכי אמר רדו לפי שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות. יש לומר משום דאמרינן אל יפתח אדם פיו לשטן ואעפ"י שנופל כאן לשון ירידה משום האי טעמא דארץ ישראל גבוהה מכל מקום לא היה לו לומר יעקב לבניו לשון גרוע בלשון ירידה, אלא שרמז לר"י שנים שנשתעבדו שם.

פרק מב, ג

וירדו אחי יוסף,

כתב בני יעקב, מלמד שהיו מתחרטין. עשרה מה ת"ל אלא לענין האחוה היו חלוקים.

דברי רש"י סותרין זה את זה במה שאמר בשתי בבות הללו שהרי הוא כאילו אמר להיות אחי יוסף עדיין היו חלוקים לעשרה כלומר שאעפ"י שנתנו לבן לפדותו ונתחרטו במכירתו אולי כי היו עושין זה כשראו צרת אביהן אבל לענין האחוה עדיין היו חלוקים לעשרה.

פרק מב, יד

הוא אשר דברתי אליכם וכו',

אמר להם וכו' אמר להם הוא אשר דברתי וכו'

פי' המדרש הזה מתישב היטב על לשון המקרא שלפי הפשט מה ענין תשובתם שהשיב לו י"ב עבדיך על אמרו להם מרגלים אתם, אבל המדרש מתישב שכשאמר להם מרגלים אתם שהרי נכנסתם בעשר שער העיר, והם השיבוהו על זה י"ב עבדיך והאחד איננו ובשבילו נתפזרנו לבקשו, והוא השיבם הוא אשר דברתי אליכם לפי שהם אמרו לו:

לכך באנו או להרוג או ליהרג,

השיבם הוא אשר דברתי וכו'.

פרק מב, כב

וגם דמו,

ודם הזקן,

פי' דם נקמת האבל והצער שגרמו ליעקב אביהם.

את שמעון,

הוא השליכו לבור וכו'.

קשה מנא ליה יש לומר מדכתיב בפרש' **ויאמרו איש אל אחיו** ושם כתב רש"י על כרחך שמעון ולוי הם ושם כתוב **ויקחוהו וישליכו אותו הבורה** ומלת ויקחוהו חסר וי"ו והוא ל' יחיד וזהו שמעון שהיה אחד מן השנים הנמלכים יחד.

דבר אחר.

נתכוון יוסף להפרידו מלוי קשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי פי' הראשון לא מפרשה שפיר מלת מאתם כי מה טעם לומר כן לכך פי' דבר אחר., שלקחו מאתם כלומר להפרידו מהם שלא יתיעצו להרגו.

פרק מב, לד

ואת הארץ תסחרו,

תסובבו כל לשון סחורה על שם שמסבבין את הארץ פרקמטיא וכו'

קשה מה לו לפרש בכאן לשון סחורה וסוחרים, הרי למעלה בפר' וישלח כתוב כמה פעמים ויסחרו אותה וסחרוה ולא פי' שם דבר ומי העירוהו לפרש כן במקום הזה יש לומר דקשה לו מה היה לו לומר להם: **את הארץ תסחרו**, אלא כלומר שלא יחשבו שבשביל שנתפסו כמרגלים יהיו מגורשים מן הארץ ודחופים ממנה ולא יוכלו עוד לעבור בה כדרך החוטאים לפני המלכות שהם מגורשים מהמדינה לכך אמר להם: **ואת הארץ תסחרו**, ופי' תסובבו ותוכלו לשוב ולעבור בתוכה ברצונכם כי לשון סחורה משמע סבוב דתרגום סביב סחור סחור וכו'.

פרק מג

פרק מג, יב

וכסף משנה,

פי' שנים כראשון, שמא הוקר השער,

קשה מנא לו תאמר שפי' כסף אחר מלבד הכסף המושב, כאלו נכתב כסף שני, יש לומר הואיל ונכתב קודם ואת הכסף המושב אינך יכול לפרשו כסף שני, שאין לומר שני אלא כשזכר הראשון ועדין לא נזכר, לכך פי' כן.

פרק מג, לד

וישכרו עמו,

מיום שמכרוהו לא שתו יין.

קשה היאך מוכיח מכאן דבר זה יש לומר מדכתיב עמו דלא היה צריך ליכתב אלא להשמיענו שלא שתו ונשתכרו אלא עמו, כלומר בעודו עמהם והיינו קודם שמכרוהו ועכשיו ג"כ שהיו עמו, אבל משמכרוהו לא היו עמו ולא שתו יין.

פרק מד

פרק מד, ח

הן כסף,

זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה.

קשה מאי ק"ו הוא זה, הרי יכולין אנו לומר הכסף אבל הזהב ששואה יותר יגנבו יש לומר שהכסף שהשיבו היה שוה יותר מהכלי זהב שהיו אומרים ובדרך זה יהיה הק"ו טוב. עוד יש לומר שהק"ו הוא מההשבה כלומר הכסף שהיה כבר ברשותינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנוב מרשותך שום דבר.

עזרתני לכתוב שורותים,
בפרשת ויהי מקץ שנתיים,
ועתה תחנתי תוגש,
וסעדני בסדר ויגש.

פרשת ויגש

פרק מד, יח

ויגש אליו הוא מלך וכו' פי' ויגש הכתוב כאן הוא מלך ואב לכל ויגש שבמקרא שהוא לשון קבלה כלומר צעקה ותלונה שהרי אמר לו **ואל יחר אפך**, דמשמע שדבר אליו קשות. וי"מ הוא מלך מוסב אל יהודה כלומר למה נגש יהודה יותר מאחיו לפי שהוא מלך וגבור באחיו. ועל דעתי שזה הפי' נשחת ולא יצלח לכל שהרי יש בזה טעם אחר כמו שכתוב בסמוך: **כי עבדך ערב את הנער**.

כי כמוך כפרעה,

חשוב אתה וכו'

דבר אחר:

מה פרעה גוזר וכו' ומבטיח ואינו עושה וכו'.

קשה מה גזר פרעה שלא קיים ומה הבטיח שלא עשה. יש לומר שגזר שלא יכנס עבד בגדולה ונכנס יוסף. והבטיח שכל הבאים לשבור בר יבואו בטוחים ואלו נתפשו כמרגלים. וכי זו היא שימת עין שאמרת וכו' קשה היכן מצינו שאמר להם **ואשימה עיני עליו**. יש לומר שאמר להם **ואת אחיכם הקטן תביאו אלי**, כלומר הביאוהו ויהיה אצלי ואשגיח בו ויהיה כמוני והיינו ואשימה עיני עלי.

דבר אחר:

אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך.

קשה מאי דבר אחר, שני פעמים יש לומר שלפי הפי' הראשון שפי' חשוב אתה בעיני כמלך אינו מתישב יפה לומר כמוך כפרעה שהרי פירושו אתה כפרעה ופרעה כמוך ואם פירושו חשוב אתה כמלך היינו אתה כפרעה אבל פרעה כמוך היכי משכחת ליה הרי הוא לשון חסרון לכבוד פרעה לכך פי' דבר אחר.

סופך ללקות בצרעת,

שעתה נוכל לומר כמוך כפרעה אתה כפרעה ופרעה כמוך ששניהם לוקים בצרעת, וגם לזה הפי' קשה לישב מלת כי שהיא נתינת טעם לשלמעלה הימנו ואל יחר אפך לכך פי' אם תקניטני שעכשיו מתישבת מלת כי שנותנת טעם למה שאמר ואל יחר אפך, כלומר אל תכעוס עמי כי אם תכעוס כמוך כפרעה אהרוג אותך ואת אדוניך.

פרק מד, יט

אדוני שאל,

מתחלה באת עלינו בעלילה וכי בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש,

פי' שכן דרך הרוצה להשיא בתו שואל היש לחתנו אחים לידע אם יש לו לחלוק ממונו עם אחרים, לכך אמר רש"י בתך היינו מבקשים כלפי ששאלם היש לכם אח ודרך הרוצה לישא אשה שואל היש לה אב לפי שהאב מטיב לבתו ויטיב גם לחתנו עתה לכך אמר אחותינו אתה מבקש כלפי ששאלת היש לכם אב.

פרק מד, כב

ומת,

אם יעזוב את אביו אנו דואגים שמא ימות בדרך וכו',

קשה מנא לו דשייך אל הנער תאמר דשייך לאביו שימות מצרתו. יש לומר לפי שכל המקרא מדבר בנער כמו שאמר **לא יוכל הנער לעזוב את אביו** הרי תלה החסרון בנער לא באביו לכך נראה לפרש ומת הנער בדרך. אבל לקמן בפסוק **והיה כראותו כי אין הנער ומת**, פי' שם מת אביו מצרתו לפי שתחלת המקרא מדבר באביו כמו שאמר והיה כראותו כי אין הנער לכך נראה לפרש ומת אביו מצרתו.

פרק מה

פרק מה, יד

על צוארי בנימין אחיו,

ויבך על שני מקדשות וכו' ובנימין בכה על משכן שילה וכו'.

קשה מנא לו דבר זה. יש לומר דאשכחן דמקדש נקרא צואר כדכתיב צוארך כמגדל השן בנוי לתלפיות ודרשו בגמ' תל שכל פיות פונין אליו וזהו בית המקדש לכן פי' על צוארי בנימין על שני מקדשים וכו' ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה וכו' לפי שצואריו נכתב חסר וי"ו והוא לשון צואר אחד לכך פי' כן.

פרק מה, יח

את טוב ארץ,

ארץ גושן ניבא ואינו יודע מה ניבא סופן לעשותה כמצולה שאין בה דגים.

קשה מה ענין מצולה לכאן. יש לומר שבצאת ישראל ממצרים נאמר: **וינצלו את מצרים**. הוציאוה ממצולה כמו: **ובכל תבואתי תשרש**, שפי' תעקר שרשיה אף כאן וינצלו הפך מצולה ופרעה שאמר להם ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים שסופן לנצל אותה בצאתם משם.

פרק מה, כג

שלח כזאת, כחשבון הזה קשה מה ראה לפרש מלת כזאת נופלת למה שבא אחריו ולא לפרשה עם מה שנכתב לפניו. יש לומר לפי שהכ"ף נקודה בשוא משמע שהוא סמוך שאלו היה נקוד פתח היה מוכרת ולא היה דבוק עם עשרה חמורים.

פרק מה, כד

אל תרגזו בדרך,

אל תתעסקו בדבר הלכה וכו'

פי' אל תתעסקו להתוכח בדבר הלכה שמתוך כך ירגזו עליכם עוברי דרכים שיסבירו שיהיו מריבין זה עם זה.

דבר אחר.

אל תפסיעו פסיעה גסה וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון שפי' אל תתעסקו בדבר הלכה כדי שלא תרגז עליכם הדרך היה לו לומר אל תרגזו הדרך. לכך פי' דבר אחר. אל תפסיעו פסיעה גסה שעכשיו נופל לשון אל תרגזו אתם את עצמיכם להפסיע פסיעה גסה בתענית פ"ק פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם והכניסו בחמה לעיר כדאמר רב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב תענית פ"ק סוף מאמר ל"ד ויכנס בכי טוב פי' האור שנאמר בו: **וירא אלהים את האור כי טוב**, כלומר שילין מבעוד יום ולא יצא בהשכמה בלילה.

פרק מה, כז

את כל דברי יוסף,

סימן מסר להם במה היה עוסק כשפרש ממנו בפר' עגלה ערופה.

אמר במדרש שכשנפטר יוסף מאביו היה יעקב הולך ללותו אמר לו אבא חזור בך שלא אענש על ידך אמר לו בני על דבר זה עתידין בני לע"ל ליכשל כשימצא חלל באדמה ויביאו עגלה ערופה וזקני בית דין ירחצו ידיהן ויאמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה וכי תעלה על דעתך שזקני ב"ד שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לוייה וכו' כדאית' התם ומתוך דברים אלו התחילו לעסוק בפר' עגלה ערופה.

ותחי רוח יעקב,

שרתה עליו שכינה.

מאי משמע שזה לשון שריית שכינה יש לומר מדשני קרא וכתב רוח ולא כתב נפש ורוח הוא לשון רוח הקדש כד"א: **ורוח קדשך אל תקח ממני**, לכך אמר שרתה עליו שכינה.

פרק מו

פרק מו, י

בן הכנענית,

בן דינה שנבעלה לכנעני.

קשה מאד איך לקח שמעון אחותו מאמו שהרי אף לדברי האומר אחיות תאומות נולדו עם כל השבטים ונשאום יכולין אנו לומר שהחליפו את של זה לזה כאלו תאמר ראובן נשא תאומת גד ודן נשא תאומת ראובן וכן כולם וכמו שכתב רש"י בסדר וירא אליו שבת אב מותרת לבן נח אבל בכאן איך נשא שמעון את בת אמו. יגעתי באנחתי ותשובה לא מצאתי לדבר זה רק שמעתי אומרים דלא גרסינן שישאנה אלא שישאנה כלומר ישיאנה לאחרים והשיאה לאחד מבניו.

פרק מו, כז

כל הנפש לבית יעקב וכו', עד

ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו קודם ירידתן וכו'.

קשה, למה צריכין אנו לומר שמתו הרי הכתוב פי' מלבד נשי בני יעקב. יש לומר שזה שאמר הכתוב מלבד נשי בני יעקב אלא מיוצאי יריכו כמו שכתוב הבאה ליעקב מצרימה יוצאי יריכו וכתוב בתריה מלבד נשי בני יעקב דמשמע א"כ שלא היו יוצאי יריכו ולכך לדברי האומר שגם הנשים היו יוצאי יריכו צריכין אנו לומר שמתו קודם ירידתן למצרים.

פרק מו, כח

להורות לפניו,

קודם שיגיע להם. וי"א לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה.

קשה מנא לו, יש לומר שלשון לפניו הוא לשון כבוד כמו: **לפני האלהים**, ולכך פי' להורות לפניו לשון מעלה וחשיבות לתקן לו בית תלמוד.

פרק מו, כט

וירא אליו,

נראה לאביו.

קשה מנא לו, אדרבה יותר נראה לפרש אביו נראה ליוסף שכן דרך המקרא לכתוב לשון וירא שהנכבד נראה אל הפחות כד"א: **וירא אליו ה'**. יש לומר שכל הפסוק עסוק ביוסף

שנאמר בתחלת המקרא **ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו**, ואח"כ כתיב **וירא אליו** סתם ולא פירש מי הנראה ומסתמא ביוסף משתעי.

פרק מו, לא

ואומרה אליו אחי,

ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן

פי' שהייתי יכול לפרש שמה שכתוב והאנשים רועי צאן היה ספור דברים שהכתוב מספר ואומר שאחי יוסף היו רועי צאן, לכך כתב ועוד אומר לו וכו'.

פרק מז

פרק מז, ב

ומקצה אחיו,

מן הפחותים שבהם וכו'

פי' דדריש. מקצת לשון מקצה דהיינו מן הפחותים וכו' ויהודה שהוכפל שמו לא משום חלשות אלא טעם יש בדבר פי' הטעם הוא מפני הנדוי שהיו עצמותיו מגולגלין בארון עד שהתפלל עליו משה ואמר: **שמע ה' קול יהודה**, לכך הוצרך לכפול את שמו וכן כתב רש"י בסדר וזאת הברכה.

פרק מז, יד

בשבר אשר הם שוברים,

נותנים לו את הכסף,

קשה, מה קשה לו ומה בא להשמיענו. יש לומר לפי שפירש בפרשה שלמעלה שבר לשון מכר ולשון קנין ולכך פירש בקנין אשר הם קונים נותנים לו את הכסף לפי שלשון המקרא זר ויתום הכסף וכו' בשבר אשר הם שוברים לכך הוצרך לומר נותנין לו את הכסף וכו' בשבר בקנין.

לבבי בך נסמך ועליו,

הופעת צור בויגש אליו,

וברחמיך החיה רוחי,

ועזרני בחדושי סדר ויחי.

פרשת ויחי

פרק מז, כח

ויחי יעקב,

למה פרשה זו סתומה שכיון שנפטר יעקב אביהם נסתמו עיניהן ולבן של ישראל מצרת השעבוד וכו'.

קשה שהרי בפרשת וארא אמר כל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השעבוד. יש לומר שכשנפטר יעקב התחילו לשעבדן בשכר ולאחר מיתת השבטים התחילו לשעבדן בחנם, אי נמי כשמת יעקב נשתעבדו בהן בפה רך ובמות השבטים בפרך וכמו שדרשו בגמ'. וקשה מאי דבר אחר, יש לומר שלפי הפי' הראשון הסתימה היתה אחרי מות יעקב והיה ראוי לסתום הפרשה הבאה אח"כ לא הפרשה הקודמת לה הזאת לפיכך עשה דבר אחר:

שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו,

דא"כ הסתימה היתה קודם מיתת יעקב.

פרק מז, כט

אל נא תקברני במצרים,

סופה להיות עפרה כינים ושאין מתי חוצה לארץ חיין אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים ע"ז.

נ"ל למה נקט רש"י כל הני טעמי שאילו לא אמר רק סופן להיות עפרן כינים הייתי אומר שיקברוהו בארץ גושן ששם מושב בני ישראל ולא היה עפרן כנים לכך אמר שאין מתי חוצה לארץ חיין ואלו לא אמר רק אין מתי חוצה לארץ חיין. הייתי אומר ששימוהו בארון וכשיצאו ישראל משם יוליכוהו ליקבר בארץ, לכך אמר שלא יעשוני מצרים ע"ז. ואלו לא אמר רק שלא יעשוני ע"ז, הייתי אומר יקברוהו במקום אחר חוצה לארץ כדי שיזכו מתי חוצה לארץ להחיות עמו כמו שמצינו במרע"ה לכך אמר שאין מתי חוצה לארץ חיין ואלו לא נאמר רק אלו השנים הייתי אומר יקברוהו במצרים וכשיצאו יסירוהו מקברו ויוליכוהו בארץ, לכך אמר שסופן להיות עפרן כינים וכלהו דייק להו מקראי **אל נא תקברני במצרים** שסופן להיות עפרן כנים **ונשאתני ממצרים**, שלא יעשוני מצרים ע"ז **וקברתני בקבורתם**, שאין מתי חוצה לארץ חיין וכו'. מהר"ר. ומה שאמר שלא יעשוני מצרים ע"ז פי' לפי שבאת ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין לכך היה מתירא שמא יעשוהו ע"ז והקפיד על כך משום דאמר כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעים מהנעבד.

פרק מז, ל

ושכבתי עם אבותי,

וי"ו זה מחוברת למעלה וכו' ואין לומר ושכבתי השכיבני עם אבותי במערה וכו'.

צריך לישוב מה דוחקו של רש"י פשיטא שלא הייתי יכול לפרש שר"ל השכיבני עם אבותי במערה שכבר הוא אומר **וקברתני בקבורתם** ועוד דהא פשוט הוא שהוא לשון מיתה כמו שמביא רש"י בעצמו. ויש לומר דרש"י קשה לו מדוע שינה יעקב את לשונו שכשדבר אל יוסף אמר **ושכבתי עם אבותי** וכשצוה את בניו אמר **אני נאסף אל עמי** ולכך הייתי יכול לפרש שזה ר"ל השכיבני עם אבותי, ומה שהוצרך לומר אח"כ **וקברתני בקבורתם** כדי שלא יטעה שיקברוהו במקום אחר בארץ ישראל לכך אמר שאינו יכול להיות שהרי כתיב אחריו **ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם** וכלל בזה ב' ענינים האחד דמדכתיב ונשאתני ממצרים אח"כ ש"מ שאינו ר"ל השכיבני עם אבותי במערה שהרי ההולכה היא קודם הקבורה, ועוד שהרי כתיב וקברתני בקבורתם ולא היה צריך לכתוב ושכבתי עם אבותי. ואח"כ הביא ראיה אחרת דאפי' אם תמצא לומר מכח דקשיא דלעיל דמקרא מסורס הוא והרי הוא כאלו כתב ונשאתני ממצרים ושכבתי עם אבותי וקברתני בקבורתם ושיהיה וקברתני פי' ושכבתי עם אבותי ע"כ אמר מצינו בכל מקום שהשכיבה עם אבותיו היא הגיעה שהרי כתוב **וישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד**, ושם אינו יכול לפרש שהשכיבה היא הקבורה שהרי ישי אביו נקבר בעיר בית לחם שהיתה עירו ודוד נקבר בירושלים. מהר"ר.

פרק מז, לא

וישתחו ישראל,

תעלא בעידניה סגיד ליה על ראש המטה הפך עצמו וכו'

צריך לישוב מנא לו לומר תעלא בעידניה סגיד ליה נימא דהשתחוויה לא היה לבנו רק לשכינה. ונ"ל דדעת רש"י אינו שיעקב השתחוה ליוסף אלא השתחוה לשם משום דמן הדין יוסף לא היה לו לשים ידו תחת ירך יעקב ולהשתעבד אליו, אדרבה יעקב היה לו להשתעבד משום תעלא בעידניה סגיד ליה וכשראה יעקב שיוסף היה עושה לפנים משורת הדין אז השתחוה לשם שגמלוהו זה החסד ולכך לא אמר דבר אחר הפך עצמו וכו' לפי שהכל דבר אחד. ואח"כ אמר דבר אחר, כלומר אפי' שלא נאמר שהשתחוה לשם בעבור מה שעשה יוסף שהרי אינו דבר גדול שיעשה הבן מה שיצוה לו אביו נאמר שיעקב השתחוה על שהיתה מטתו שלימה וכו' כדמפרש ואזיל. מהר"ר. וקשה מה ענין מטתו שלימה לכאן. יש לומר שעושה רש"י מלת ראש לשון חשיבות כמו בשמים ראש שפירושו בשמים חשובים אף זה על ראש המטה פי' על חשיבות המטה והיינו על שהיתה מטתו שלימה וכו'. עוד יש לומר שפי' דבר אחר, משום שלפי פירוש הראשון שהשתחוה לשם היה לו לומר וישתחו ישראל לראש המטה ועכשיו שכתוב על ראש הרי הוא כמו בשביל ראש והיינו

על שהיתה מטתו שלימה וכו'.

פרק מח

פרק מח, א

ויאמר ליוסף,

אחד מהמגידים וכו'. וי"א אפרים היה רגיל וכו'

שמעתי אומר לפי שאותיות אפרים הן הן אותיות ויאמר כשתחליף הו"ו בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף לכך אמר אפרים היה.

פרק מח, ז

כברת ארץ,

מדת ארץ וכו'

ואין להקשות שאח"כ אמר ולא תאמר שעכבו עלי גשמים עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה דמשמע א"כ שכברת ארץ לשון כברה דהכי קאמר כברת ארץ ר"ל מדת ארץ ומדשני קרא בדבוריה לכתוב כברת ארץ שמעינן שהארץ חלולה ככברה.

ואקברה שם,

ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ.

הרמב"ן הבין פי' לארץ דכתב רש"י לארץ ישראל ותמה מאד על זה, ואינו כן רק פירושו אל תוך העיר בית לחם.

פרק מח, ח

וירא ישראל את בני יוסף,

בקש לברכן ונסתלקה שכינה ממנו וכו'.

קשה למה כתב דבר זה בפסוק וירא, הל"ל כן על ויאמר מי אלה שמאחר שפי' מי אלה מהיכן יצאו אלה שאינן ראויין לברכה שם היה נופל לפרש דבר זה, אבל במקום זה מה ענין זה לכאן. יש לומר דמשום דכתיב: **וירא ישראל** ובסמוך כתיב: **לא יוכל לראות**, וקשין קראי אהדדי משום הכי הוצרך רש"י להוציא מלת וירא ממשמעה ולפרש אותה לשון בזיון כמו: **אל תראוני שאני שחרחורת**, וכמו **נתתיך** (לראות) [לראוה] **בך**, ופי' וירא ישראל את בני יוסף לכך פי' רש"י למה בזה אותם לפי שבקש לברכן ונסתלקה ממנו שכינה שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה. וקשה על זה למה לא נסתלקה שכינה ממנו כשבקש לברך את יהודה שהיו עתידין לצאת ממנו מנשה ואמון וכן הרבה מהשבטים שיצאו מהם רשעים ומה נשתנו מנשה ואפרים, יש לומר משום דמנשה ואפרים לא היו בניו של יעקב ואין זכותו מגין עליהם כל כך, והואיל והיו עתידין לצאת מהם רשעים נסתלקה ממנו שכינה כשבקש לברכן, אבל שאר השבטים היו בניו ממש ואעפ"י שרשעים עתידים לצאת מהן היה זכותו מגין עליהם ולא נסתלקה ממנו שכינה בשביל כך.

פרק מח, ט

בזה,

הראה לו שטר אירוסין וכתובה וכו'.

קשה מנא לו, יש לומר משום שהיה לו לכתוב הנה שהוא מורה על הוראת מקום אבל בזה היא היא הוראת דבר שנקח ביד, לכך אמר הראהו שטר אירוסין.

פרק מח, טז

יברך את הנערים,

מנשה ואפרים.

צריך לישוב מה בא ללמדנו הלא כל הפרשה כולה מדברת ממנשה ואפרים ונראה דנוכל לומר דמשום דכתיב בתחלה ויברך את יוסף ולא אמר ויברך את מנשה ואפרים והייתי סבור שהיה מברך בנים אחרים ליוסף ובעבור שלא היו שם היה תולה הדבר ביוסף, כי עקר הברכה שתהיה פנים בפנים וכמו שדרשו רז"ל אמור להם פנים כנגד פנים, גם אמרו עם שאחורי הכהנים אינם בכלל הברכה, לכך אמר רש"י מנשה ואפרים. ומה שאמר הכתוב: **ויברך את יוסף**, הטעם הוא כמו שאמר הרמב"ן ותדענו במקומו. או הוא כמו שפירש הר"ר יצחק אבן לטיף שהמתברך צריך גם הוא לכוין לקבל הברכה מפי המברך והם לא ידעו לכוין כיוסף לכך תלה הברכה ביוסף. מהר"ר.

וידגו,

כדגים הללו שפרין ורבין ואין עין רעה שולטת בהן

פי' לפי שמכוסין במים ואין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין.

פרק מח, כב

בחרבי ובקשתי,

כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נזדוגו כל סביבותיהם וכו'

קשה שהרי בסדר וישלח כתיב: **ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב**. יש לומר שלא אמר שנלחמו עמהם אבל אמר שנתקבצו להזדוג להם וחגר יעקב כלי מלחמה ועמד כנגדן, כלומר שפחדו ממנו והיינו חתת אלהים הכתוב שם שכשעמד יעקב כנגדם פחדו ויראו מפניו ולא נלחמו עמו. עוד יש לומר שזה שאמר רש"י שנתקבצו סביבותיהם להזדוג להם היה כשהיו בשכם אבל אחרי נסעו משם היה חתת אלהים תדע לך שכן הוא אומר: **ויסעו ויהי חתת אלהים**, כלומר לאחר שנסעו משכם אבל קודם נוסעם נתקבצו כל סביבותיהם וכו'. קשה מאי דבר אחר. דקאמר דבר אחר:

שכם אחד היא הבכורה.

יש לומר דלפי פי' הראשון שר"ל שכם ממש לא תתישב היטב מלת אחד ועכשיו שפי' לשון חלק נופל הלשון לומר חלק אחד.

פרק מח, כב

מייד האמורי,

שהיה צד אביו באמרי פיו.

וקששה, מאי דבר אחר דקאמר, יש לומר דדלפי פירוש הראשון שהיה עושה מעשה האמרי היה לו לכתוב כאמורי בכף הדמיון לכך פי' דבר אחר. לשון אמירה שהיה צד אביו באמרי פיו.

בחרבי ובקשתי,

היא חכמתו ותפלתו.

וקשה מה ענין חכמה ותפלה לכאן, יש לומר דאשכחן התפלה נקראת חרב כדכתיב: **רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם.** ומלת בקשתי נדרשת כמו בקשתי מלשון תפלה ותחינה ובקשה והנה בחרבי ובקשתי היא חכמתי ותפלתי.

פרק מט

פרק מט, א

ואגידה לכם,

בקש לגלות הקץ לבניו ונסתם ממנו וכו'

מנא לו, יש לומר מדכתיב באחרית הימים והוא לשון ימות המשיח כד"א: **והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וכו',** וכן במקומות הרבה מצינו שימות המשיח נקראו אחרית לכך פי' כן.

פרק מט, ג

וראשית אוני,

היא טפה ראשונה שלו

קשה דהא אמרינן אין אשה מתעברת מביאה ראשונה יש לומר כדאית' בגמ' האמהות ממעכות הם באצבע היו ולכך נתעברה מביאה ראשונה והיא טפה ראשונה.

פרק מט, ה

מכרותיהם,

כלי זיין וכו'

דבר אחר:

בארץ מגורתם וכו'.

מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון אין לו דומה במקרא כי הוא לשון יוני, וזה דבר זר מעט לכך פי' דבר אחר. לשון גרות שדומה לו מכרותיך ומולדותיך והוא לשון עברי ממש ויש לו דמיון במקרא.

פרק מט, ז

ארור אפם,

אפי' בשעת התוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שכתוב מה אקוב לא קבה אל.

פי' יעקב קרוי אל כדכתיב לעיל בסדר וישלח.

אחלקם ביעקב,

אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים וכו'

דבר אחר:

אין לך עניים וסופרים וכו'.

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון אינו נופל לשון ביעקב ובישראל שהרי אחד מהם בכלל שבטי ישראל והשני אינו בכללם, לכך פי' דבר אחר אין לך עניים וסופרים וכו' שעכשיו שני שבטים אלו נפוצים ומחולקים בישראל.

פרק מט, כא

הנותן אמרי שפר,

כתרגומו וכו'.

דבר אחר:

על מלחמת סיסרא נתנבא וכו'

קשה מאי דבר אחר, יש לומר דלפי' הראשון שמדבר בפירות ארץ נפתלי קשה מעט שאין נופל לשון שלוח בפירות לכך פי' דבר אחר על מלחמת סיסרא נתנבא, שנאמר שם לשון שלוח שנאמר: **בעמק שולח ברגליו.**

פרק מט, כב

בנות צעדה עלי שור וכו',

ואונקלוס תרגם תרין שבטין יפקון מבנוהי וכת' בנות על שם בנות צלפחד שנטלו

חלק בשני עברי הירדן

פי' דבר זה כמו שפי' רש"י בפרש' פנחס בפסוק נתן נתן שפי' שם **נתן נתן**, שני חלקים חלק אביהם שהי' מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר, לכך אמר שנטלו בשני עברי הירדן שהנחיל להם משה בארץ סיחון ועוג והנחיל להם יהושע ג"כ בעבר הירדן ככתוב

בספר יהושע והיה זה מפני ששבט המנשה נחלק לחצאין למחציתו הנחיל משה בארץ סיחון ועוג ככתוב בתורה ולמחציתו הנחיל יהושע בארץ כנען ככתוב בס' יהושע.

פרק מט, לג

ויגוע ויאסף,

ומיתה לא נאמרה בו אמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת,

קשה אם לא מת היאך קברוה ושאוהו וחנטוהו, יש לומר שהכל נראה להם כאלו עשו כן וכן מקשה ומתרץ בגמ' דתענית בעניין זה.

פרק נ

פרק נ, טו

לו ישטמו,

שמה ישטמו וכו'

צריך לישוב מה לו לרש"י לפרש בפ' לו כמו אולי ונראה משום דלו שהוא שמה אין לו דומה, לכך הביא כי הוא לשון אולי ובאולי יש אלו הלשונות לשון בקשה ולשון שמה. מהר"ר.

מצאתי במדרש **ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמו והשב ישיב לנו את כל הרעה וכו'** כשחזרו בני יעקב מקבור את אביהם עברו אצל הבור אשר הושלך בתוכו יוסף ומיד הלך יוסף אל הבור ובירך שעשה לי נס במקום הזה, ואז רגזו ופחדו כי אמרו הבור שראה הזכיר לו מה שעשינו לו.

פרק נ, כא

וידבר על לבם,

דברים המתקבלים על הלב וכו'

דבר אחר:

עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד וכו'.

קשה היכן מצינו שנר מכבה נר אחר, ומה זה שאומר שמה נר אחד יכול לכבות. ועוד קשה מאי דבר אחר, יש לומר שעשר נרות משל לזכיות והכבוי הנזכר כאן ר"ל הסתר האור שכן דרך הנר הגדול מסתיר ומעלים אור נר הקטן וזהו שאמר להם אתם שהיה לכם עשר זכיות לא יכלתם להסתיר את זכותי שהיה אחד שמה זכותי האחד יוכל להסתיר עשר זכיותיכם ולכך עשה דבר אחר, לפי שכתוב וינחם אותם ואלו הן התנחומין שאמר להם עשרה נרות וכו' כלומר שיש להן זכיות שכלם צדיקים היו.

באורך צורי ראיתי אורה,
בחוקקי ספר בראשית ברא,
ואליך אתחנן יוצר אישון,
עזרתני בספר ראשון.